COLOFON

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland
Postbus 90602
2509 LP 's-Gravenhage
telefoon 070-4416611

Samenstelling/Productie
mw. drs. M. Bookelman
mw. I. Ender
mw. drs. M. Höfkens
M. van Ingen
mw. drs. S.R. Jonkergouw
drs. A.F.J. Niemeijer
mw. drs. L.A. Nizet
mw. R. Ramautar
mw. drs. C. Scheffer
ir. Th. A.J. Schiere
drs. A. Schuurman
mw. drs. E.B. de Snoo-van de Garde
ing. M. Spooren
ir. M. Verwey

Begeleidingscommissie
L.J. van den Boogert
D. Brouwer de Koning
drs. R. Daalder
drs. Th. M. Elsing
W. de Jong
drs. W.B.J. Polman
ir. D. van der Veen
ir. J. G. Wegner

Vormgeving
Facilitaire Dienst, Bureau Vormgeving

Druk
Rooduyn vorm & druk

's-Gravenhage, februari 1995

A. **HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING**
J. Bookelman
augustus 1991

B. **BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK**
E.B. van de Garde
februari 1990

C. **STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE**
A. Schuurman
oktober 1993

D. **GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN**
A. Schuurman
oktober 1993

E. **INVENTARISATIE**
E.B. van de Garde
L.A. Nizet
februari 1990

INHOUDSOPGAVE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING

2. FYSISCHE GESTELDHEID
   2.1. Bodemgesteldheid
   2.2. Afwatering

3. GRONDGEBRUIK
   3.1. Ontginning en agrarisch grondgebruik
   3.2. Niet-agrarisch grondgebruik
   3.3. Visuele karakteristiek

4. INFRASTRUCTUUR
   4.1. Landwegen
   4.2. Wateren
   4.3. Dijken en kaden
   4.4. Militaire infrastructuur
   4.5. Nutsvoorzieningen

5. NEDERZETTINGEN
   5.1. Algemeen
   5.2. Kernen
      5.2.1. Nieuw-Lekkerland
      5.2.2. Kinderdijk
   5.3. Verspreide bebouwing

LITERATUURLIJST

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN

BIJLAGEN

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK

C. STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

D. GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN

E. INVENTARISATIE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING

De gemeente Nieuw-Lekkerland ligt binnen de regio Noord- en Merwestreek in het zuid-oosten van de provincie Zuid-Holland. In het noorden grenst zij aan de gemeente Nederlek, in het oosten aan Liesveld, in het zuidoosten aan Graafstroom, in het zuidwesten aan Alblasserdam en in het westen aan Ridderkerk. De gemeentegrenzen zijn voornamelijk landschappelijk van aard. De noordelijke grens wordt namelijk bepaald door de loop van de rivier de Lek, de zuidelijke grens door de loop van het Nieuwe- en het Groote of Achterwaterschap, en de westelijke grens door de rivier de Noord. In het oosten valt de gemeentegrens samen met de Zijdeweg, een onderdeel van de eerste ringdijk rond de Alblasserwaard.

De gemeente Nieuw-Lekkerland heeft een oppervlakte van 12,65 km^2 (10,39 km^2 land en 2,26 km^2 binnenwater) en telde op 1 januari 1991 8.857 inwoners. Daarmee komt de bevolkingsdichtheid op 853 inwoners per km^2 landoppervlak. De gemeente omvat de kernen Nieuw-Lekkerland en Kinderdijk(deels). Deze laatste kern droeg vroeger de naam Elshout en werd pas in de 19^e eeuw in samenhang met de aldaar opkomende scheepsbouw onder de naam Kinderdijk bekend.

2. FYSISCHE GESTELDHEID

2.1. Bodemgesteldheid

De bodem van de gemeente Nieuw-Lekkerland bestaat voor het grootste gedeelte uit veen, afgedekt door een meer of minder dikke kleilaag. Ten noorden van de Tiendweg, die de gemeente grotendeels in de lengte doorsnijdt, bestaat de bodem uit zware zeeklei, ten zuiden van deze weg overwegend uit bosveen. Het veen is gevormd tijdens het Holoceen (tijdvak vanaf 10.000 jaar geleden tot heden) in de periode van het Subboreaal (± 3000-700 voor Chr.). Overstromingen vanaf de Vroege Middeleeuwen (500-1000 na Chr.) zorgde voor sedimentatie van klei op veen. Het westelijk deel van de gemeente, de Hooge Boezems van Neder- en Overwaard, bestaat uit moeras. Door oxydatie en inklinking ontstond het huidige klei-op-veen inversielandschap met zijn stroomrug en komgronden. Langs de rivier de Lek zijn oeverwallen gevormd. Bovendien ligt er binnen de gemeente een aantal pleistocene zandopduikingen (donken) aan de oppervlakte. De meest opvallende donk, de Schoonenburgsche Heuvel ligt thans 3,9m +NAP. Het maaiveld zelf heeft een ligging van circa 1,5m -NAP, wat een gevolg is van de sterke inklinking van het veen na ontginning. De buitendijks gelegen westelijke hoek van de gemeente ligt ten gevolge van kunstmatige ophoging veel hoger. De hoogteligging varieert hier van 0,45m tot meer dan 3m +NAP. Naast deze reliëfverschillen helt het gemeentelijk gebied enigszins af naar het westen.

2.2. Afwatering

De gemeente Nieuw-Lekkerland bestaat uit één binnenpolder, de gelijknamige polder Nieuw-Lekkerland. Aanvankelijk was deze polder groter en omvatte ook het gebied van de tegenwoordige Hooge Boezems van de Neder- en Overwaard, gelegen in het westelijk deel van de gemeente. De polder behoort tot het hoogheemraadschap van de Groot-Alblasserwaard.

De polder Nieuw-Lekkerland (830 ha) waterde tot 1981 rechtstreeks af op de Lek. Vóór 1450 was er sprake van natuurlijke lozing op de rivier via sloten en sluisjes. De inklinking van de bodem bemoeilijkte de afwatering echter in toenemende mate. Omstreeks het midden van de 15e eeuw werd dan ook wind-polderbemaling ingevoerd, en in 1740 getrapte bemaling. Getrapte bemaling hield in de bemaling van de polder naar een gemeenschappelijke lage boezem en de bemaling van daaruit direct of via een hoge boezem naar de grote rivieren. De in 1740 aan de noordoostzijde van het molencomplex Kinderdijk gebouwde Hooge Molen maalt ook nu nog frequent. De ten zuiden hiervan gelegen Laage Molen uit 1761 is sinds 1948 niet meer bedrijfsvaardig. In 1882 kreeg de polder Nieuw-Lekkerland haar eigen stoomgemaal, dat in 1914 werd gemoderniseerd tot motorgemaal en in 1941 werd geëlektrificeerd. Sinds 1981 slaat de polder uit op de Lage Boezem van de Overwaard.

De polder Nieuw-Lekkerland was aanvankelijk groter. De waterschappen van Over- en Nederwaard kochten namelijk eind 16e en begin 17e eeuw grond van deze polder bij Elshout, in het westen van de gemeente. Daar het molencomplex en de sluizen bij Elshout in belangrijke mate het gezicht van de gemeente Nieuw-Lekkerland bepalen, zal de afwateringssituatie van de Alblasserwaard via Elshout hier ook kort worden beschreven.

Aanvankelijk loosde het gebied het overtollige water vrij op de grote rivieren. Als gevolg van de inklinking van de bedijkte veengronden en de stijging van de buitenwaterstanden werd de natuurlijke lozing op de rivieren steeds moeilijker. In de periode 1365-1370 werd de afwatering van de Alblas en de Giessen in noordwestelijke richting verlegd naar Elshout bij Kinderdijk, waar de ebstanden op de rivier de Lek het laagst waren. Hiertoe werden het Nieuwe en Groote Waterschap gegraven. Dit was aanleiding tot de oprichting van de boezemwaterschappen "De Overwaard" en "De Nederwaard". Op de polders Streefkerk en Nieuw-Lekkerland na loosden alle polders in de Alblasserwaard hun water op de boezems.

In de tweede helft van de 15e eeuw werd in het gehele gebied windmolenbemaling ingevoerd. In de loop van de tijd werd de waterlozing echter problematisch. Verhoging van boezemkaden en maalpeil en vermeerdering van het aantal sluizen bij Elshout hielpen niet genoeg. In 1738-1740 ging men daarom over op getrapte bemaling. Acht schepradmolens voor de Nederwaard en een even groot aantal voor de Overwaard brachten het water uit de lage boezem naar de hoge boezem die door een sluis op de Lek loosde. In 1869 namen de waterschappen ieder een stoomschepradgemaal in gebruik, dat naast de reeds aanwezige molens werd ingezet. In 1924 werd het stoomgemaal van de Overwaard vervangen door een elektrisch gemaal met centrifugaalpompen. Deze werd overigens ondergebracht in het oude machinegebouw van het stoomgemaal. De Nederwaard volgde in 1927 met een dieselgemaal met schroefpompen. Dit was zo krachtig dat de molens van dit landschap buiten gebruik gesteld konden worden. In 1953 bouwde de Overwaard een tweede elektrisch gemaal met centrifugaalpompen en kon ook dit waterschap zijn molens buiten gebruik stellen. In 1972 nam de Nederwaard een nieuw dieselgemaal met vijzels in gebruik. Door de grote capaciteit van dit gemaal kan direct op het buitenwater geloosd worden, zodat de hoge boezem niet meer gebruikt behoefde te worden.

3. GRONDGEBRUIK

3.1. Ontginning en agrarisch grondgebruik

De eerste systematische veenontginningen binnen de gemeente Nieuw-Lekkerland vonden plaats in de 11e en 12e eeuw. Vanaf de oever van de rivier de Lek werd het land in cultuur gebracht. Daarbij werd de grond in strookvormige kavels verdeeld, die haaks op de rivier kwamen te liggen. De kavels waren gescheiden door evenwijdig aan elkaar lopende sloten die het natte veen moesten ontwateren. De structuur van de verkaveling wijst op een ontginning in fasen. Evenwijdig aan de ontginningsbasis kwam langs de achterste begrenzing van de kavels een kade te liggen, gemarkeerd door de Tiendweg. Hiermee was de eerste slag beëindigd en kon vanaf deze weg de tweede slag worden ontgonnen. Zo ontstond het typische slagenlandschap. Aanvankelijk zal het veengebied naast grasland ook als bouwland in gebruik zijn geweest. Het in cultuur brengen van het veen leidde echter tot een daling van het maaiveld, daar de ontwatering gepaard ging met inklinking en oxydatie. Het stijgende grondwaterpeil maakte akkerbouw op den duur onrendabel en de boeren werden gedwongen zich steeds meer toe te leggen op de veeteelt. Akkerbouw werd nog wel vlak achter de boerderijen bedreven om zoveel mogelijk in de eigen behoefte te voorzien. Vanaf de 15e eeuw werd met de opkomst van de internationale scheepvaart de verbouw van hennep belangrijk. Dit gewas kan een hoge grondwaterstand verdragen en wordt verwerkt in touwslagerijen en zeilmakerijen. De hennep werd verbouwd op smalle akkertjes omgeven door brede en diepe sloten.

Halverwege de 19e eeuw bestond ruim 80% van het cultuurland uit wei- en hooiland. Het gemengde bedrijf gericht op de veeteelt was overheersend. De hennepteelt was nog een voorname bron van inkomsten. Een ander relatief belangrijk gewas rond die tijd was de aardappel. Het bouwland lag direct achter de boerderijen aan de Lekdijk. Vanwege de grote afstanden tot de boerderijen werd het achterste land het minst intensief gebruikt. Dit was veelal in gebruik als (schraal) hooiland. Het gebied tussen akkers en hooiland werd als weide gebruikt. Voorts lag er in het zuidoosten van de gemeente een aantal eendenkooien (120 eenden in 1870). Vrijwel iedere boer voorzag zich daarmee van gevogelte.

In de 19e eeuw was de veeteelt dus de belangrijkste vorm van agrarisch bedrijf. De meeste boeren hielden zich bezig met zelfkazerij. Daarnaast waren er nog enige consumptiemelkers. De zuivelproduktie nam toe dankzij de verbeterde waterhuishouding, die een hogere veebezetting per oppervlakte-eenheid mogelijk maakte. De opkomst van de zuivelfabrieken zorgde voor voldoende afzet. Met het verdwijnen van de zeilvaart (eind 19e eeuw), verdween ook de hennepteelt. Het intensiveren van de bedrijfsvoering in de periode 1850-1940 ging verder gepaard met een meer frequente en ook zwaardere bemesting. Dat betekende het einde voor de schrale hooilanden.

Na 1945 is de oppervlakte cultuurgrond afgenomen ten behoeve van woningbouw en industrie. De buitendijkse gronden zijn in gebruik als industrieterrein. De polder Nieuw-Lekkerland bestaat echter overwegend uit grasland. In het kader van de ruilverkaveling is een strook bos geplant ten zuiden van de wijk Dorpslaan in het dorp Nieuw-Lekkerland.

3.2. Niet-agrarisch grondgebruik

Naast landbouw hielden de inwoners van Nieuw-Lekkerland zich eeuwenlang bezig met visvangst, en wel hoofdzakelijk met zalmvisserij. Na de eeuwwisseling ging de zalmvisserij echter geheel ten onder, waarschijnlijk ten gevolge van overbevissing. De winning van delfstoffen heeft binnen deze gemeente nooit enige rol van betekenis gespeeld. Het bosveen was ongeschikt als brandstof. Grootscheepse verveningen, zoals in grote delen van Zuid-Holland en de rest van het land gebruikelijk waren, hebben hier nooit plaatsgevonden. Wel zijn enkele achterliggende percelen omstreeks 1700 ontkleid. De grond die men ervan af heeft gehaald, werd gebruikt voor de aanleg van een boezemkade.

Na 1945 heeft de bebouwing van Nieuw-Lekkerland zich sterk zuidwaarts uitgebreid de polder in. Aan de zuid- en zuidwestzijde van de wijk Middelweg werden een zuiveringsinstallatie, een ijsbaan, een zwembad en een sportpark aangelegd. De buitendijkse gronden kregen een sterk industrieel karakter.

3.3. Visuele karakteristiek

De gemeente Nieuw-Lekkerland bestaat grotendeels uit open polderlandschap. De lange smalle kavels worden onderling gescheiden door sloten. In het noorden wordt dit weidegebied begrensd door de bebouwing van de kern Nieuw-Lekkerland en de Lekdijk, in het zuiden door de kade langs het Groote- of Achterwaterschap. In het westen wordt het beeld bepaald door de groepering van 19 molens. De van west naar oost lopende Tiendweg en de Elzen- en Schoonerburgsche weg hebben een vrij dichte beplanting.

4. INFRASTRUCTUUR

4.1. Landwegen

Tot aan het begin van de 20e eeuw waren de meeste wegen binnen de gemeente Nieuw-Lekkerland onverhard. De voornaamste verbinding werd gevormd door de in elkaar overlopende dijken langs de Noord (Kinderdijk) en de Lek (Lekdijk). Langs deze dijken hadden de boerderijen zich geconcentreerd. Vanwege zijn regionale betekenis had deze dijkweg omstreeks 1850 reeds een grindverharding. Binnen het dorp Nieuw-Lekkerland was van dorpswege reeds een verharding van de weg over de dijk uitgevoerd. Het 19e eeuwse lokale wegenpatroon was simpel van opzet en sloot aan bij de Middeleeuwse verkavelingsstructuur. Evenwijdig aan de rivierdijk langs de Lek lag de Tiendweg die de langgerekte weidepercelen ontsloot. Bijna haaks op de Lekdijk liepen twee wegen in zuidoostelijke richting: de Middelweg in het westelijke deel van de polder, vanaf de Lekdijk tot bij de voetpadbrug over het Groote- of Achterwaterschap en de Zijdeweg, de oostelijke grens van de polder, die vroeger het westelijk deel van de ringdijk moet zijn geweest. Deze verbindingen hadden een wegdek van klei en waren derhalve in perioden van slecht weer onbegaanbaar. Rond 1850 werden er over de Lek verschillende veerverbindingen onderhouden. Zo voer er een pontveer tussen Elshout/Kinderdijk en Krimpen aan de Lek en een voetveer tussen Nieuw-Lekkerland en Lekkerkerk.

In de periode 1900-1940 volgde verharding van de polderwegen. De Tiendweg behield echter een kleidek. Nadat op de Hooge Zijdekade door de polder Streefkerk een grindweg aangelegd was, werd in 1908 ook de Lage Zijdekade door de gemeente Nieuw-Lekkerland verhard met grind. In 1920 werd het noordwestelijke deel van de Middelweg, tussen de Lekdijk en de Tiendweg, in verband met daarlangs uit te voeren bebouwing, van een grindverharding voorzien. Enige tijd later werd ook het deel van deze weg bezuiden de Tiendweg verhard. In 1927 werd in het oostelijke deel van de polder, eveneens in verband met daar uit te voeren bebouwing, tussen de Lekdijk en de Tiendweg een verharde weg (Dorpslaan) aangelegd. Op de buitendijks gelegen noordwesthoek van de gemeente werden eveneens enkele wegen van een wegverharding voorzien (onder andere Veerdam en Lekkade). De opkomst van nieuwe vervoermiddelen (fiets, auto) leidde tot toepassing van nieuwe wegverhardingsmaterialen (asfalt, beton). De meeste wegen verkregen dan ook een asfaltdek. De Tiendweg werd voorzien van een grindlaag.

Na de Tweede Wereldoorlog werd tussen Kinderdijk en Krimpen aan de Lek naast het bestaande pontveer ook een voetveer ingesteld, alsmede een veer tussen Kinderdijk en Slikkerveer. De naoorlogse dorpsuitbreiding van Nieuw-Lekkerland ging gepaard met uitleg van het lokale stratenpatroon. De in elkaars verlengde liggende nieuwe landbouwwegen Elzenweg en Schoo-nenburgweg zijn aangelegd in het kader van de ruilverkaveling Alblasserwaard. Deze wegen lopen evenwijdig aan de Tiendweg en liggen hier ten zuiden van. Langs beide wegen zijn en worden nieuwe boerderijen gevestigd. Aan de Schoonenburgweg liggen enkele dwarsverbindingen: de Boerenweg, tussen de Tiendweg en de Schoonenburgweg, en de Nieuwe Zijdeweg, evenwijdig aan de Zijdeweg, vanaf de Schoonenburgweg over het Achterwaterschap. Ten behoeve van het toerisme is door het Nieuwe Waterschap een fietspad aangelegd. Ook het zuidelijke deel van de Middelweg, tussen de Elzenweg en het Groote- of Achterwaterschap is een fietspad geworden.

4.2. Wateren

De Lek, voorbij Kinderdijk overgaand in de Nieuwe Maas, is in het verleden niet alleen van belang geweest voor de afwatering en de visserij, maar vooral ook voor de scheepvaart. Daar de rivier ongelijk van breedte en diepte was, werd ten behoeve van de scheepvaart in 1870 de voorgeul verbreed en uitgediept.

De Noord, verbinding tussen Beneden Merwede en Nieuwe Maas, strekt zich uit van Dordrecht tot Krimpen aan de Lek en vormt de westgrens van de gemeente Nieuw-Lekkerland. De rivier heette vroeger Merwede en is pas in de 18e eeuw als Noord bekend geworden. Een belangrijke wijziging in de stroombaan van de rivier deed zich voor in 1372 toen de rivier zich in oostwaartse richting verplaatste en de tegenwoordige Kinderdijk werd aangelegd. Ook de Noord is in het verleden niet alleen van belang geweest voor de afwatering maar vooral ook voor de scheepvaart. In 1922 en volgende jaren werd de rivier ten behoeve van de scheepvaart uitgediept en verbreed.

Daar de natuurlijke uitwatering via sluizen werd bemoeilijkt ten gevolge van de inklinking van de bedijkte veengronden werd in 1367 het Groote- of Achterwaterschap gegraven. Het hoofd-afwateringskanaal van de boezem van de Overwaard, het Groote of Achterwaterschap, loopt vanaf de Ammersche boezem westwaarts naar Elshout aan de Lek. Het Nieuwe Waterschap, behorende tot de Boezem van de Nederwaard, loopt naar hetzelfde punt, maar dan vanaf het veenriviertje de Alblas. Het zijn hoofdzakelijk afwateringskanalen en ze hebben als scheepvaartweg weinig betekenis. Het westelijke deel van de gemeente, de Hooge Boezems van Neder- en Overwaard, bestaat voor een groot deel uit water.

Naast deze wateren bevinden zich binnen de gemeente nog een aantal weteringen (Bakwetering, Tiendwetering en Oude Wetering) en vele sloten. Deze volgen nog veelal het Middeleeuwse patroon en zijn van belang voor de afwatering.

4.3. Dijken en kaden

In 1277 kreeg de Alblasserwaard zijn eerste ringdijk. Deze ringdijk besloeg echter niet de gehele Alblasserwaard. Zo viel onder andere de huidige gemeente Nieuw-Lekkerland buiten de omringing. De oostelijke gemeentegrens, de tegenwoordige Zijdeweg, vormde het noordwestelijke deel van deze ringdijk. De opneming van Nieuw-Lekkerland binnen de ringdijk moet kort na de aanleg van de eerste ringdijk hebben plaatsgevonden. De loop van de dijk is daarna door de eeuwen heen vrijwel dezelfde gebleven. In verhouding tot andere onderdelen van de ringdijk (Kinderdijk en Merwededijk) heeft de Lekdijk, die de gemeente Nieuw-Lekkerland aan de noordkant begrenst, weinig doorbraken gekend. Binnen de gemeente is slechts één overblijfsel van een vroegere doorbraak aanwezig: een klein wieltje ten westen van het dorp Nieuw-Lekkerland. De Lekdijk is inmiddels circa 4,5m +NAP hoog en wordt plaatselijk door enig voorland beschermd. Over een vrij grote lengte is echter geen voorland aanwezig. Daar is de dijk schaardijk (d.w.z. vlak langs het water gelegen). De buitengronden ten noorden van de Lekdijk zijn deels omkaad en/of opgehoogd ten behoeve van industrievestigingen.

In het westen wordt de gemeente Nieuw-Lekkerland begrensd door een (klein) gedeelte van de Kinderdijk, die bij de veerdam te Elshout overgaat in de Lekdijk. De Kinderdijk is in 1372 aangelegd, toen door overstromingen de stroombaan van de Noord oostwaarts verschoof. Het bochtige verloop van de dijk is een gevolg van doorbraken. In de loop van de tijd is de dijk verscheidene malen versterkt. De dijk ligt tegenwoordig op een hoogte van 4,4m+NAP. De buitengronden ten noordwesten van deze dijk, zijn evenals de gronden ten noorden van de Lekdijk, plaatselijk bekaad en/of opgehoogd en grotendeels in gebruik als fabrieksterrein/werf.

Ter beheersing van het binnenwater zijn tijdens de ontginningen rond de polder kaden aangelegd. Tijdens de eerste fase in de ontginning van het gebied werd de Tiendweg aangelegd. Deze kade diende om het kwelwater op te vangen. Tijdens latere fasen in de ontginning zijn de achterkaden aangelegd. De Zijdeweg vormde de zijkade in het oosten. De westelijke zijkade van de polder Nieuw-Lekkerland liep langs de Hooge Boezem van de Overwaard. Deze kaden zijn nog steeds duidelijk in het landschap waarneembaar.

4.4. Militaire infrastructuur

Schuin tegenover Krimpen aan de Lek lag de schans te Elshout, daterend van 1575/1576. De schans was in 1850 al lang uit het landschap verdwenen. Slechts de naam Schansweg herinnert nog aan zijn vroegere aanwezigheid.

4.5. Nutsvoorzieningen

In 1886 werd aan de Kinderdijk in de gemeente Nieuw-Lekkerland de NV Elektrische Verlichting Kinderdijk geopend. Dit was het eerste openbare elektriciteitsbedrijf in Nederland. Het bedrijfsgebouwtje stond, gefundeerd op palen, voor driekwart in de Boezem van de Nederwaard. Vanuit deze centrale liepen twee kabels: één ter voorziening van het Alblasserdamse gedeelte van Kinderdijk, en één voor de stroomvoorziening van het in Nieuw-Lekkerland gelegen deel. Het bedrijf heeft 29 jaar dienst gedaan. Sinds 1915 werd de gemeente van stroom voorzien door de centrale in Dordrecht. Nieuw-Lekkerland kreeg in 1915 aansluiting op het waterleidingnet. De watervoorziening werd geregeld door de NV Alblasserdamse Waterleiding, opgericht in 1905. In Alblasserdam is nog een watertoren aanwezig. Binnen Nieuw-Lekkerland zelf staat aan de Lekdijk ook nog een watertoren, daterend van 1921. Aanvankelijk had deze een reserve-opslagfunctie. In 1922 kreeg de toren een volwaardige taak in de watervoorziening nadat er een pompinstallatie was geplaatst.

5. NEDERZETTINGEN

5.1. Algemeen

De gemeente Nieuw-Lekkerland bestaat uit twee kernen: de dorpen Nieuw-Lekkerland en Kinderdijk. Kenmerkend voor deze dorpen is de aanvankelijk lineaire structuur. Bij de kern Nieuw-Lekkerland is de vorm van de bewoningsas bepaald door de loop van de Lekdijk. Het ontstaan van deze lintbebouwing zal zijn samengevallen met de eerste ontginningen in de westelijke Alblasserwaard in de 11e en 12e eeuw. De bedijking leidde tot fixatie van de bebouwing langs de rivier de Lek. De lineaire bebouwing in Kinderdijk heeft zich in samenhang met de aldaar opkomende scheepsbouw voornamelijk sinds het midden van de vorige eeuw ontwikkeld.

Omstreeks 1600 telde de toenmalige heerlijkheid van Nieuw-Lekkerland ± 450 inwoners. Een eeuw later waren er ongeveer 550 personen. Vanaf het eind van de 18e eeuw zijn meer nauwkeurige gegevens over de bevolkingsontwikkeling bekend. Deze zijn verwerkt in tabel 1.

Tabel 1. De bevolkingsontwikkeling van de gemeente Nieuw-Lekkerland in de periode 1798-1990.

jaartal	aantal inwoners
1798	600
1822	770
1840	1.153
1860	1.941
1870	2.273
1880	2.410
1890	2.774
1900	2.887
1910	3.472

jaartal	aantal inwoners
1920	3.466
1930	3.709
1940	3.799
1950	4.180
1960	5.112
1970	6.373
1980	7.916
1990	8.760

De gemeente Nieuw-Lekkerland vertoonde gedurende de afgelopen twee eeuwen een vrij geleidelijke bevolkingsgroei. De industriële activiteit te Kinder-dijk heeft echter wel een merkbare invloed gehad op de bevolkingsontwik-keling. De bevolkingstoename halverwege de 19e eeuw kan voor een groot deel worden toegeschreven aan de in 1847 gestichte scheepswerven van J. en K. Smit in de naburige gemeente Alblasserdam. In het eerste decennium van de 20e eeuw verplaatste Smit NV zijn bedrijf vanuit de gemeente Alblasserdam naar Kinderdijk in de gemeente Nieuw-Lekkerland. De arbeiders gingen mee. De periode 1930-1935 werd gekenmerkt door een economische depressie. Velen verlieten in deze tijd de gemeente. Zij trokken vooral naar Rotterdam en Alblasserdam. Na 1945 onderging de bevolkingsgroei een versnelling.

5.2. Kernen

5.2.1. Nieuw-Lekkerland

Het dorp Nieuw-Lekkerland is ontstaan op de zuidelijke Lekoever toen in de 11e eeuw werd begonnen met de ontginning van het veengebied in de westelijke Alblasserwaard. De smalle oeverwal diende daarbij als ontginningsas. Hier vandaan werden de venen verdeeld in langgerekte stroken en in cultuur gebracht. De strookvormige verkaveling met bewoning op de kop van de kavels leidde tot een lintvormig bebouwingspatroon. Tegen het einde van de 13e eeuw maakten de daling van het maaiveld en de hogere rivierwaterstanden bedijking noodzakelijk. De bebouwing werd vervolgens "opgehangen" aan de loop van de Lekdijk. Aanvankelijk werd het dorp Leckelant (land langs de Lek) genoemd. Vanaf 1325 kwam het echter onder de naam Nije of Nieue Leckelant voor. Het aan de overzijde van de Lek gelegen dorp Lekkerland werd toen ook wel Oud-Lekkerland genoemd.

In 1514 waren er in Nieuw-Lekkerland 60 haardsteden die een langgerekt lint vormden langs de binnenzijde van de Lekdijk. De voordien onder de parochie van Lekkerkerk staande kapel van Nieuw-Lekkerland werd in 1492 vergroot en met toestemming van de bisschop van Utrecht tot een parochiekerk verheven. Belangrijke bestaandsmiddelen in die tijd waren veehouderij, hennepteelt, visserij en vogelvangst. Grond- en dijkwerken verschaften aan de boeren enige bijverdiensten. In de 16e en de 17e eeuw hielpen inwoners van Nieuw-Lekkerland bij het uitdiepen van de haven van Dordrecht en bij de aanleg van de Nieuwe Haven te Rotterdam. Met name in oorlogstijd was men in dit soort werk actief. In 1632 werden er 75 huizen geteld. De hervormde kerk werd, nadat hij ten tijde van de godsdiensttwisten eind 16e eeuw was afgebrand, in 1645 weer opgebouwd. Het benedenhuis van een woning werd toen als school gebruikt. In 1732 stonden er 134 huizen en aan de dijk een korenmolen. De naast de kerk gelegen begraafplaats werd in 1766 opgehoogd en in 1828 van een stenen muur voorzien.

Rond het midden van de 19e eeuw waren er in Nieuw-Lekkerland 166 huizen. Er was één school, gesticht in 1829 als een aanbouw tegen de hervormde kerk. De kerk werd in 1848 vergroot. Aan de Lekdijk werd in 1858 een nieuwe school in gebruik genomen (de eerste openbare lagere school). De meeste inwoners vonden een bestaan in de landbouw en de visserij. Het belang van de veeteelt was toegenomen. Veel boeren specialiseerden zich in de bereiding van zuivel, met name de zelfkazerij. De bebouwing vormde nog altijd een lang lint langs de binnenzijde van de dijk, met een verdichting in de buurt van de kerk.

Pas in de eerste helft van de 20e eeuw trad er verandering op in het bebouwingspatroon. Haaks op de Lekdijk kwam toen langs twee straten bebouwing tot stand. Dit gebeurde langs de reeds bestaande Middelweg en langs de van-uit het oude dorpscentrum nieuw aangelegde Dorpslaan. Aan de Middelweg ver-rezen woningblokken ten behoeve van de arbeiders in de Kinderdijkse be-drijven. Daarnaast werden er ook particuliere woningen gesticht. De Dorps-laan werd op een lange smalle kavel aangelegd. Hierlangs werden even-eens enkele blokken arbeiderswoningen en een aantal particuliere woningen ge-bouwd. Rond 1925 werd er aan de Dorpslaan een Gereformeerde Kerk gebouwd. Van 1911 tot 1920 werden er buitendijks, ten noorden van het dorp, enkele bedrijfjes gesticht, die evenwel in vergelijking met de bedrijven te Kinder-dijk slechts weinig voor de werkgelegenheid betekenden. In de periode 1850-1940 behield Nieuw-Lekkerland, ondanks de buitendijkse industrie, een sterk

agrarisch karakter. De hennepteelt en de (zalm)visserij verdwenen. Men legde zich in toenemende mate toe op de zuivelproduktie, met name op het zelf-kazen. De bevolking onderging in de genoemde periode iets meer dan een verdubbeling.

Na de Tweede Wereldoorlog heeft Nieuw-Lekkerland zich sterk uitgebreid. De eerste werkelijke systematische uitbreiding dateert van na 1950. Toen zijn allereerst westelijk van de Middelweg en oostelijk van de Dorpslaan nieuwe straten aangelegd. De buurten Middelweg en Dorpslaan zijn zo min of meer zelfstandige uitstulpingen van de dijk-bebouwing gaan vormen. Ook de buiten-dijkse industriële bebouwing nabij de Veerweg is voornamelijk naoorlogs.

5.2.2. Kinderdijk

Er bestaan tegenwoordig twee aparte kernen die Kinderdijk heten: één in het westen van de gemeente Nieuw-Lekkerland en één in het noordwesten van de ge-meente Alblasserdam. De kern in de gemeente Nieuw-Lekkerland droeg vroeger de naam Elshout. Deze naam raakte echter sedert de 19e eeuw in onbruik en maakte plaats voor die van Kinderdijk. De naam Elshout wordt nog wel gebruikt voor het in die gemeente aanwezige sluizencomplex. In de loop van de tijd zorgde de uitbreiding van de bebouwing langs de Kinderdijk voor een aaneengroeien van de beide kernen in Alblasserdam en Nieuw-Lekkerland.

Omstreeks 1770 stonden in Kinderdijk 12 huizen, waaronder de beide Waardhuizen van de waterschappen de Neder- en de Overwaard. In 1777 werd door Fop Smit een scheeps-werf aan de Kinderdijk gesticht. Overigens was hier al om-streeks het midden van de 17e eeuw sprake van scheepsbouw. De ligging van het buurtschap was als vestigingsplaats voor deze vorm van nijverheid uitermate geschikt. De Nieuwe Maas gaf een regelrechte verbin-ding met Rotterdam. De Noord en de Lek vormden belangrijke schakels in de verbinding met het achterland. Tot grote bloei van het bedrijf kwam het echter niet door de malaise in de scheepsbouw en de Franse overheersing.

In de tweede helft van de 19e eeuw vond een algemene opleving in handel en industrie plaats. Ook de scheepsbouw profiteerde van deze gunstige conjunc-tuur. In 1847 werd in het Alblasserdamse gedeelte van Kinderdijk de werf van J. en K. Smit opgericht. Deze werf oefende grote invloed uit op Kinderdijk in de gemeente Nieuw-Lekkerland. Het dorp breidde zich snel uit. Zo telde het dorp in 1880 reeds 120 woningen. Het overgrote deel van deze woning-voorraad had zich langs de dijk (Molenstraat) geconcentreerd. Loodrecht op de dijk, aan de Schansweg, stonden 24 woningen. Tijdens de periode 1880-1900 werden nog zo'n 30 woningen tegen of onderaan de dijk gebouwd. In 1875 had men de beschikking gekregen over een eigen openbare lagere school.

In het eerste decennium van de 20e eeuw verplaatste Smit NV zijn bedrijf vanuit Kinderdijk-gemeente Alblasserdam naar Kinderdijk-gemeente Nieuw-Lekkerland. Smit liet hier grote aantallen woningen voor zijn arbeiders neerzetten. Aanvankelijk werd gebouwd langs de dijk, later ook aan nieuwe straten op de buitendijkse gronden. In de periode rond 1900 ontstonden Veerdam en Lekkade. Gezamenlijk werden hier 82 arbeiderswoningen ge-plaatst. Aan de dijk verrezen een veertigtal woningen van de firma Kloos, waaronder tien rug-aan-rug woningen. In 1918-1920 werd vlakbij de sluizen de hervormde kerk gebouwd.

Deze was in het kader van een prijsvraag ontworpen door architect J. Wils. De periode 1920-1930 leverde 12 nieuwe woningen op. In de jaren dertig liep het aantal nieuwe woningen ondanks de crisis weer iets op. Aan de Lekkade werd een aantal woningen bijgebouwd, de Beatrixweg ontstond (14 woningen), en de bebouwing langs de dijk verdichtte zich verder. Verder kwamen er in het uiterste noorden bij de scheepswerven enkele directeursvilla's tot stand.

Na 1940 is er in Kinderdijk geen sprake geweest van een sterke dorpsuitbreiding. Evenwijdig aan de Beatrixweg kwam een drietal huizenblokken tot stand (Ireneweg, Margrietweg, Christineweg).

5.2.3. Verspreide bebouwing

De verspreide bebouwing binnen de gemeente Nieuw-Lekkerland wordt gevormd door het molencomplex Kinderdijk, de Hooge en Laage Molen, en enige agrarische bedrijven in de polder. Deze boerderijen liggen langs de Elzen- en Schoonenburgweg en dateren van na 1945.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Algemeen/provinciaal:

- Aa, A.J. van der, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden,* (13 delen + suppl. Gorinchem, 1839-1851).

- *Atlas van historische vestingwerken in Nederland Deel IV, de provincieën Zuidholland en Zeeland.* (Eerste aflevering: Zuidholland. z.p., 1970).

- Beekman, A.A., *De wateren van Nederland. Aardrijkskundig en geschiedkundig beschreven.* ('s-Gravenhage, 1948).

- *Een beeld van het zuid-hollandse landschap. Een landschapsonderzoek in opdracht van de provincie Zuid-Holland.* (6 delen. z.p., 1981-1988).

- *Beschrijving van de provincie Zuid-Holland behorende bij de waterstaatskaart.* ('s-Gravenhage, 1967).

- *Bevolking der gemeenten van Nederland op 1 januari .... C.B.S.* ('s-Gravenhage, 1950-heden).

- *De bodem van Nederland. Toelichting bij de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000. Samengesteld door de Stichting voor Bodemkartering.* (Wageningen, 1965).

- Buisman, J. (red.), *Zuid-Holland vanuit de lucht.* (Baarn, 1978).

- Craandijk, J., *Wandelingen door Nederland. Met platen naar de lithografiën van P.A. Schipperus en wandelkaartjes.* (Haarlem, 1888).

- Dijksterhuis, R., *Spoorwegtracering en stedebouw in Nederland; Historische analyse van een wisselwerking. De eerste eeuw: 1840-1940.* (proefschrift, TH Delft, 1948).

- Don, P. (red.), *Kunstreisboek Zuid-Holland 8e dr.*, (Weesp, 1985).

- *Drinkwatervoorziening in Nederland 1913-1938. Gedenkboek ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Centrale Commissie voor Drinkwatervoorziening en van het rijksbureau voor Drinkwatervoorziening.* (Den Haag, 1938).

- Fruin, R. (red.), *Informatie up den staet faculteyt ende gelegenheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daernae te reguleren de nyeuwe schiltaele gedaan in den jaere MDXIV.* (Leiden, 1866).

- Fruin, R. (red.), *Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant gedaan in den jaere MCCCCXCIIII.* (Leiden, 1976).

- *Gedenkboek Twee eeuwen Waterstaatswerken* [z.j. z.p.].

- *Honderd jaar Provinciale Waterstaat in Zuid-Holland . Enige opstellen over de geschiedenis.* ('s-Gravenhage, 1976).

- Kley, J. van der (red.). *Vaarwegen in Nederland. Een beschrijving van de Nederlandse binnenvaartwegen.* (Assen/Amsterdam/Rotterdam/Brussel, 1967).

- Kroon, A.W., *Tegenwoordige staat van Zuid-Holland. Beschrijving en afbeelding der steden, dorpen, heerlijkheden en verdere wetenswaardige plaatsen in die provincie.* (Amsterdam, 1862).

- *Lijst van Nederlandse gemeenten sinds 1830, waarvan de grens is gewijzigd, waarvan de naam is veranderd, die zijn opgeheven, nieuw gevormd of ingepolderd* (1968.z.p.).

- *De molens van Zuid-Holland.* (Den Haag, 1980).

- Mulder, G.J.A. (red.), *Handboek der geografie van Nederland.* (6 delen, Zwolle, 1949-1959).

- *De ontwikkeling onzer electriciteitsvoorziening 1880-1938. Uitgegeven naar aanleiding van het 25-jarig bestaan der Vereeniging van directeuren van electriciteitsbedrijven in Nederland.* (2 delen, Arnhem, 1948).

- Postma, C. (red.), *Holland in vroeger tijd; 18e-eeuwse beschrijvingen van steden en dorpen in Noord- en Zuid-Holland.* (5 delen, 's-Gravenhage, 1963).

- *Register van beschermde monumenten.* (Zeist, 1989).

- *Statistisch overzicht der Waterleidingen in Nederland over de jaren 1946 en 1947* (Leeuwarden, 1950).

- Steegh, A., *Monumenten Atlas van Nederland. 1100 Historische Nederzettingen in Kaart. 2e dr.*, (Zutphen, 1985).

- Teixeira de Mattos, L.F., *De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland.* (16 delen, 's-Gravenhage, 1906-1961).

- *Tuinbouwatlas van Nederland [± 1941]. Samengesteld door den Tuinbouw-voorlichtingsdienst van het Departement van Landbouw en Visscherij.*

- Vermooten, M. en Smit, T., *Spoortocht langs oude en nieuwe N.S.-stations: Noord- en Zuid-Holland en Flevoland.* (Hapert, 1989).

- Vervloet, J.A.J. en Steegh, A.W.A.Th., *Bibliografie van de historische geografie.* (Wageningen, 1989).

- *Verzameling van gegevens betreffende de electriciteitsvoorziening in de provincie Zuid-Holland.* ('s-Gravenhage, 1915).

- Wallenburg, C. van, *De bodem van Zuid-Holland. Toelichting bij blad 6 van de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000.* (Wageningen, 1966).

- Witkamp, P.H., *Aardrijkskundig woordenboek van Nederland.* (Tiel, 1877)

- Witkamp, P.H. en Sipman, M.A., *Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Nieuwe uitgaaf.* (Arnhem/Nijmegen, 1895).

Regionaal/lokaal:

- Asperen, A. van (1983). *Tussen Lecke ende Mereweda. De Waterstaatkundige Geschiedenis van de Alblasserwaard. Afstudeerverslag deel A. bij de werkeenheid polderinrichting Vakgroep Waterbeheersing.*

- Centrale Cultuurtechnische Commissie. Rapport voor de Ruilverkaveling Alblasserwaard. (Utrecht, 1964).

- *Kerkwijk, P.A. Alblasserwaard en Vijfheerenlanden. Ontdekken, zien en beleven. Historische verkenningen.* (Ameide, 1976).

- Rijksdienst voor Monumentenzorg (1981). Kinderdijk-Elshout, gemeenten Nieuw-Lekkerland en Alblasserdam. *Beschermde stads- en dorpsgezichten.*

- Vliet, L.F.J. van (1913). *Een en ander van Nieuw-Lekkerland en omgeving.*

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN

- *Topografische en Militaire Kaart van het Koningrijk der Nederlanden, schaal 1:50.000*
  Bladnr. 38. Gorinchem (verkenning 1838-1839, druk 1858).

- *Gemeente-atlas van de provincie Zuid-Holland.* Door J. Kuyper, Leeuwarden. Herdruk 1971, (Groningen, 1869).

- *Chromo-topografische Kaart van Nederland, schaal 1:25.000.*
  Bladnrs. 525 en 503 (1889, 1905).

- *Topografische Kaart van Nederland, schaal 1:25.000.*
  Bladnr. 38C Alblasserdam (uitgave 1936)
  Bladnr. 38C Alblasserdam (uitgave 1969)
  Bladnr. 38C Alblasserdam (uitgave 1989).

- *Foto-atlas Zuid-Holland.* (Den Ilp/Emmen, 1990).

Figuur 1d.

Gemeente Nieuw Lekkerland

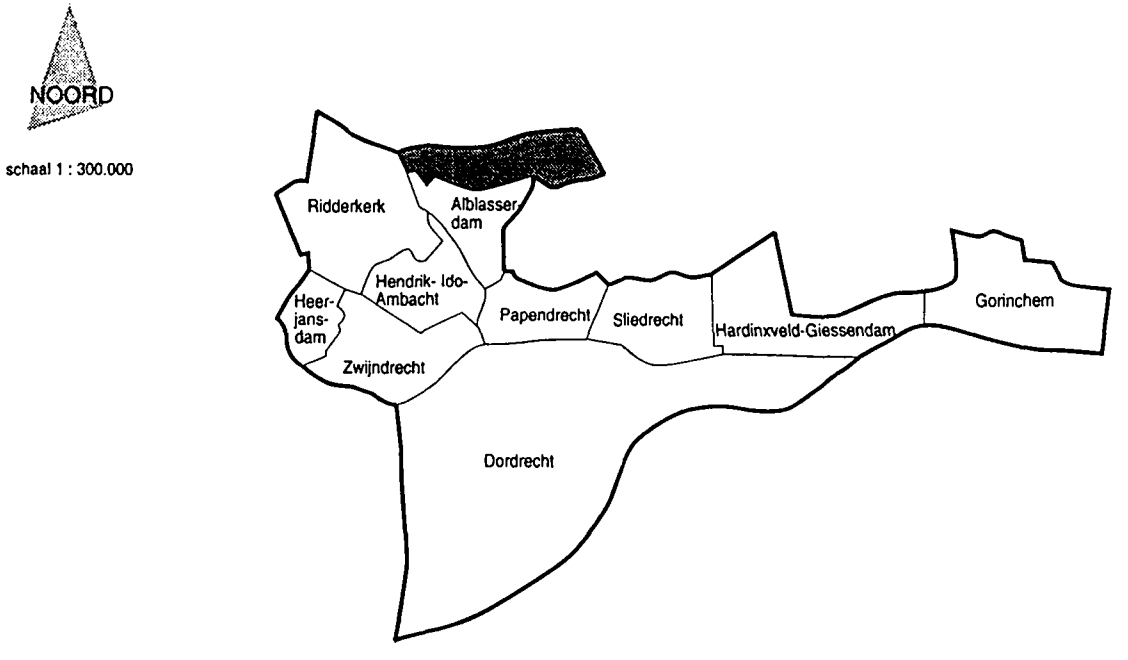

© Provincie Zuid-Holland Kartografie DWM/DRG 95.1096

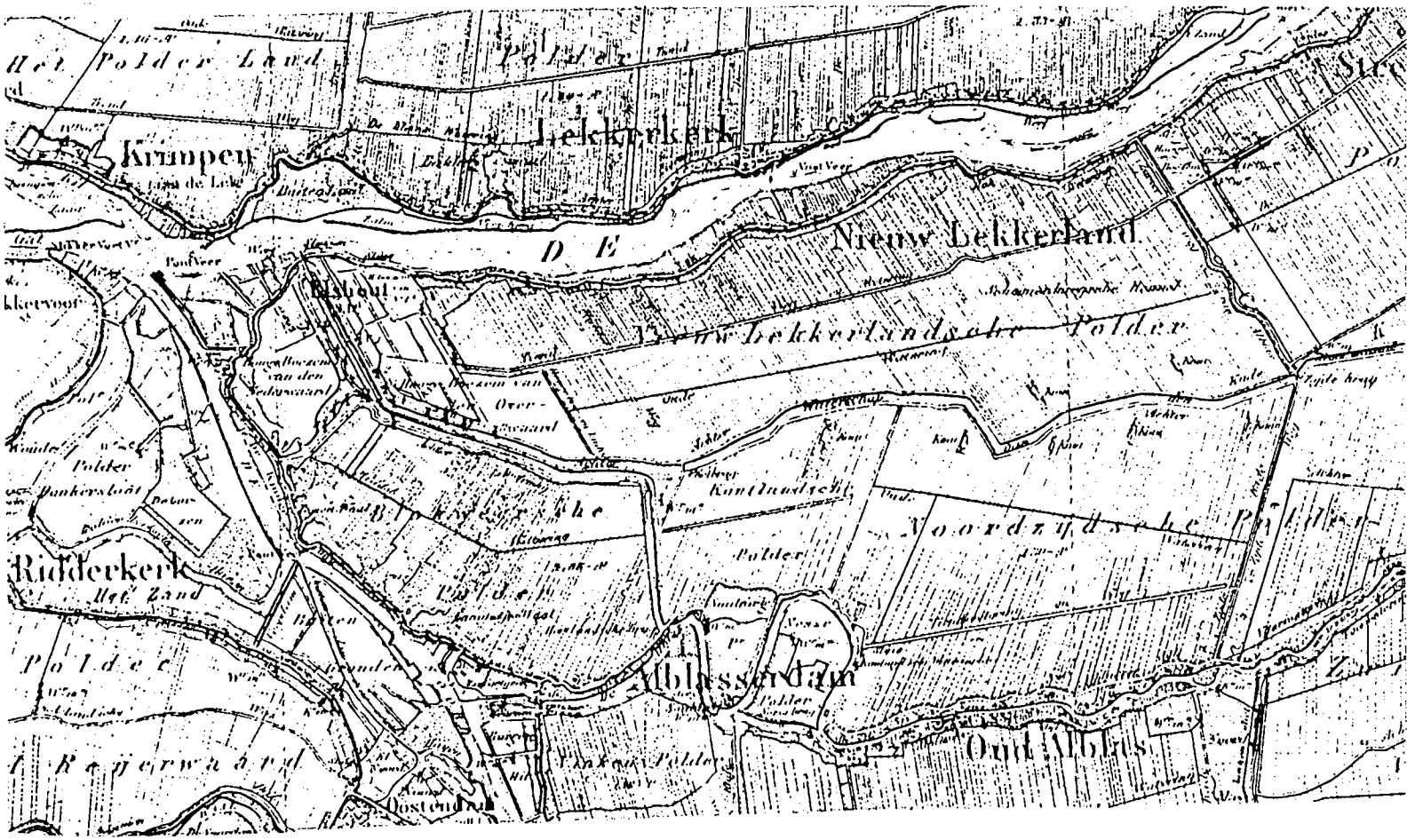

Figuur 2. Uitsnede topografische kaart, schaal 1:50.000, bladnr. 38 (1858).

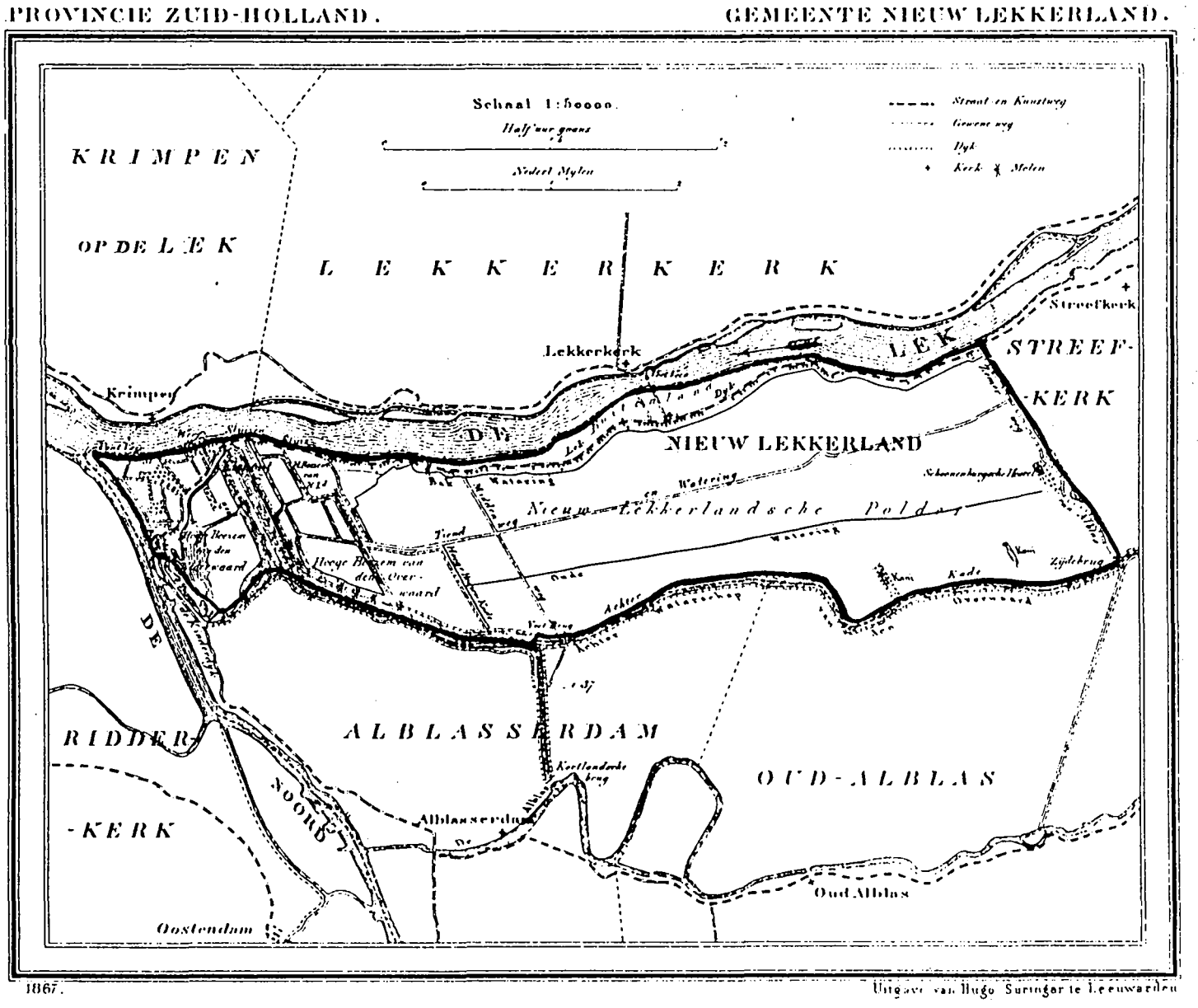

Figuur 3. Nieuw-Lekkerland in 1867. Uit de gemeente-atlas van J.Kuyper.

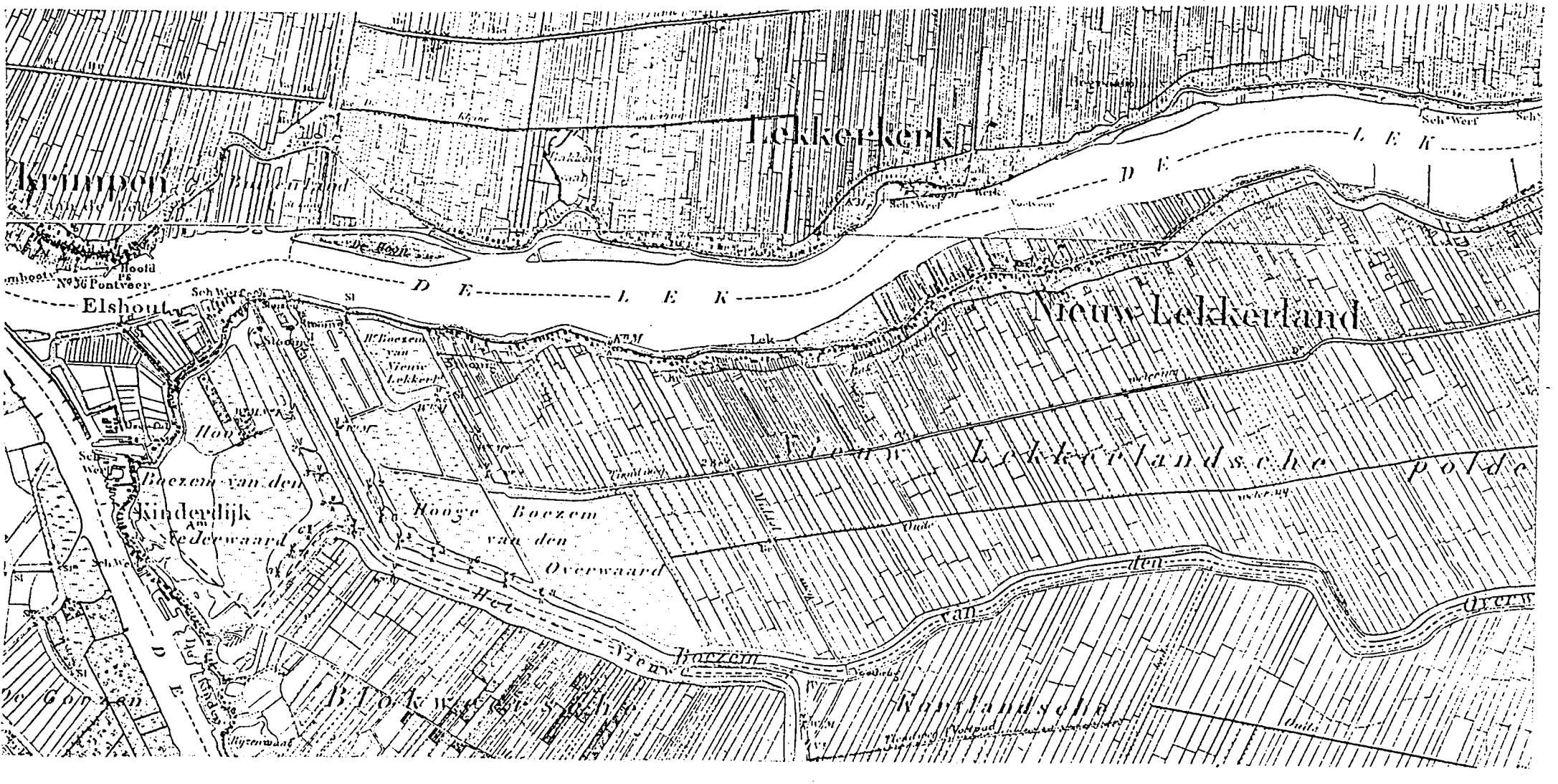

Figuur 4. Uitsnede topografische kaart, schaal 1:25.000, bladnrs. 525 en 305 (1889, 1905).

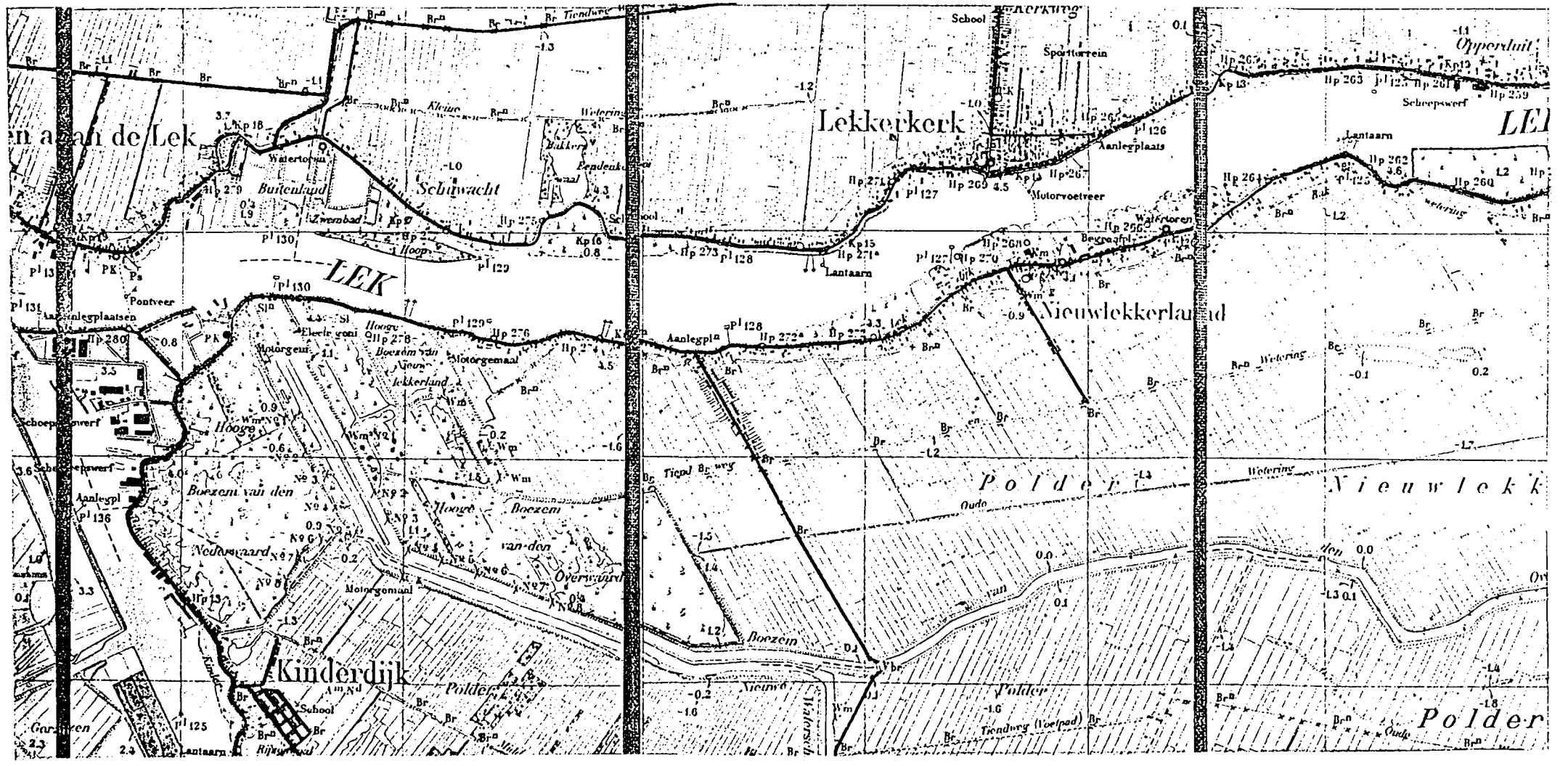

Figuur 5. Uitsnede topografische kaart, schaal 1:25.000, bladnr. 38 C (1934, 1936).

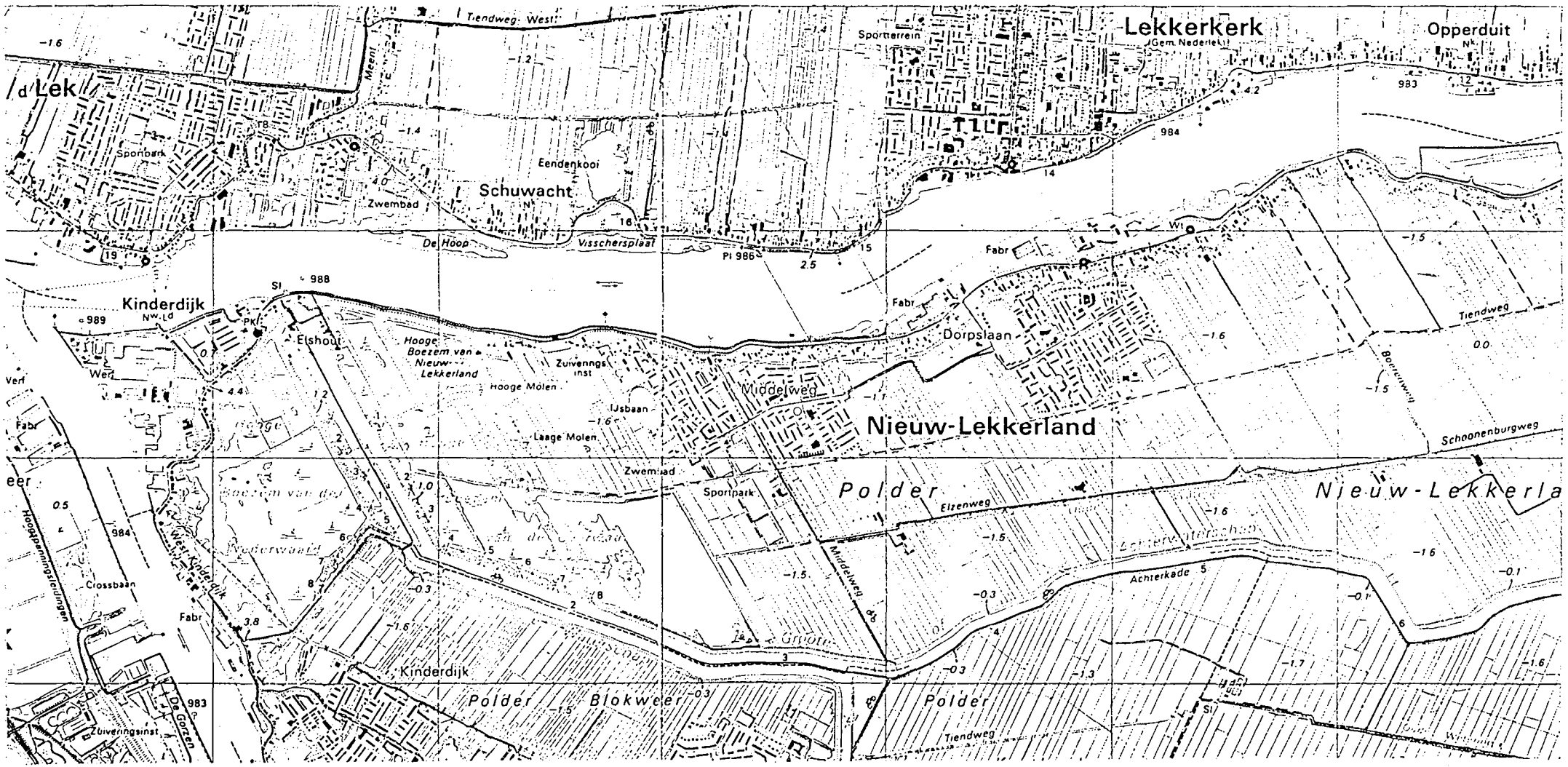

Figuur 6. Uitsnede topografische kaart, schaal 1:25.000, bladnr. 38 C (1989).

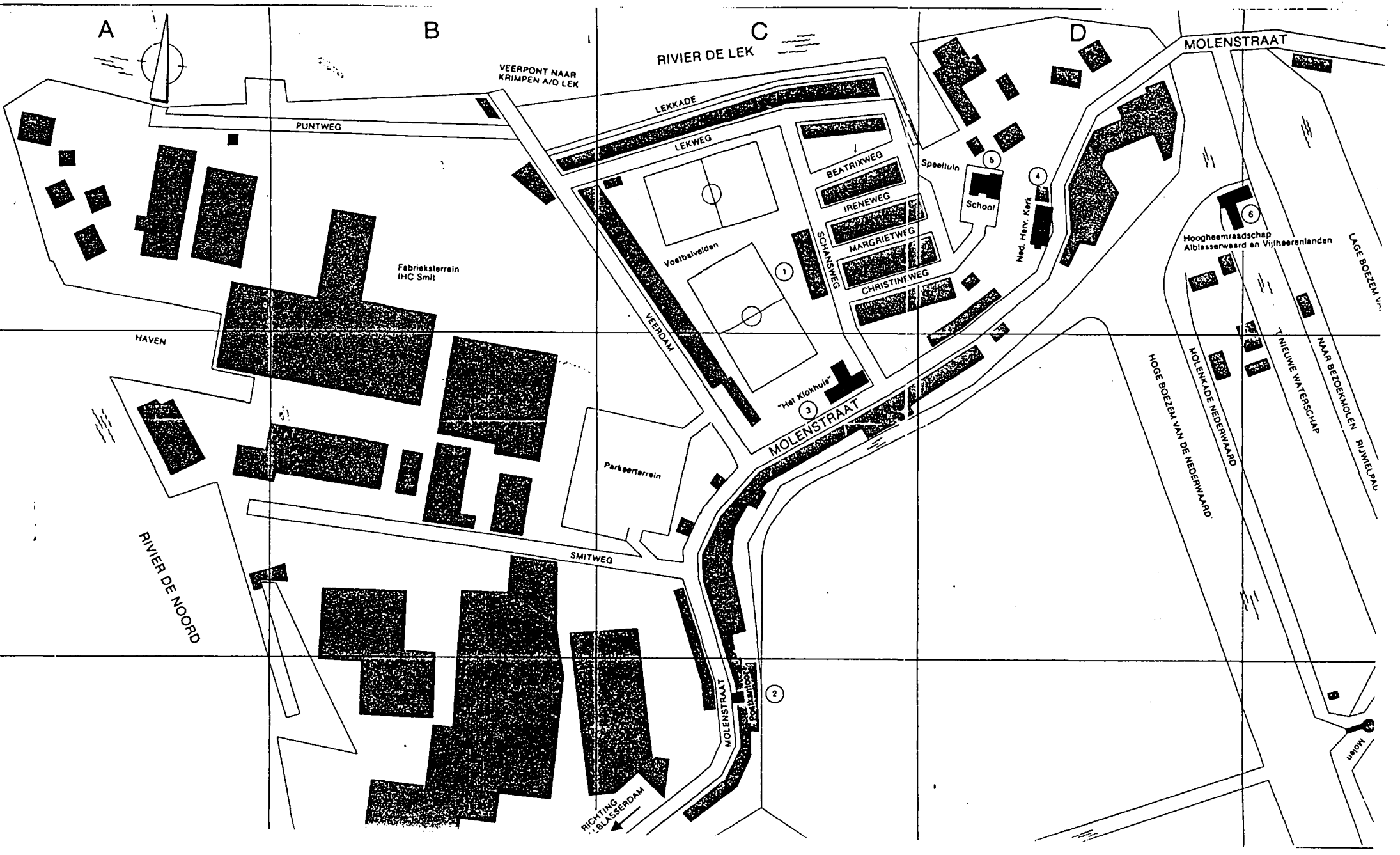

Figuur 7. Straatnamenkaart Kinderdijk in de gemeente Nieuw-Lekkerland.

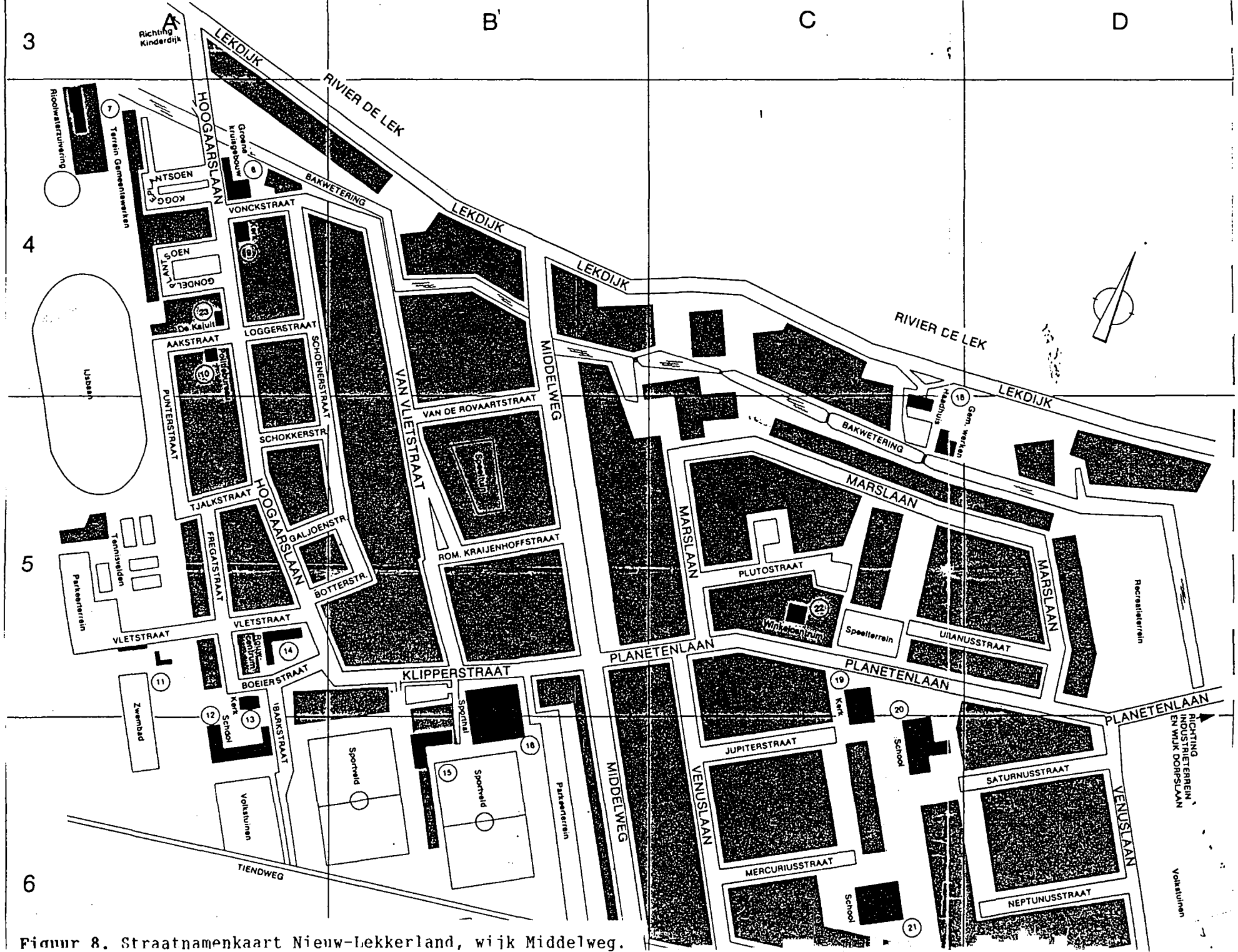

Figuur 8. Straatnamenkaart Nieuw-Lekkerland, wijk Middelweg.

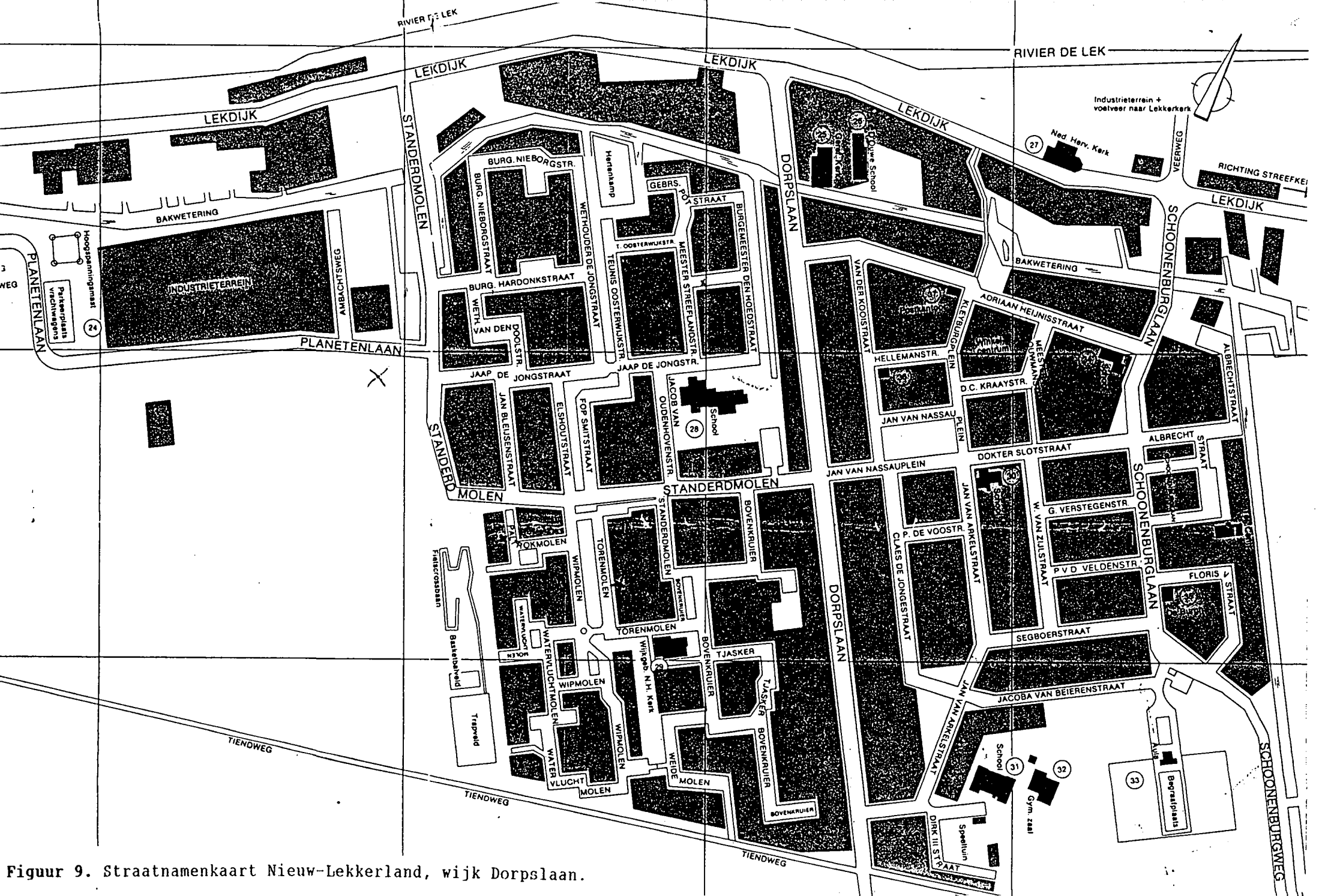

Figuur 9. Straatnamenkaart Nieuw-Lekkerland, wijk Dorpslaan.

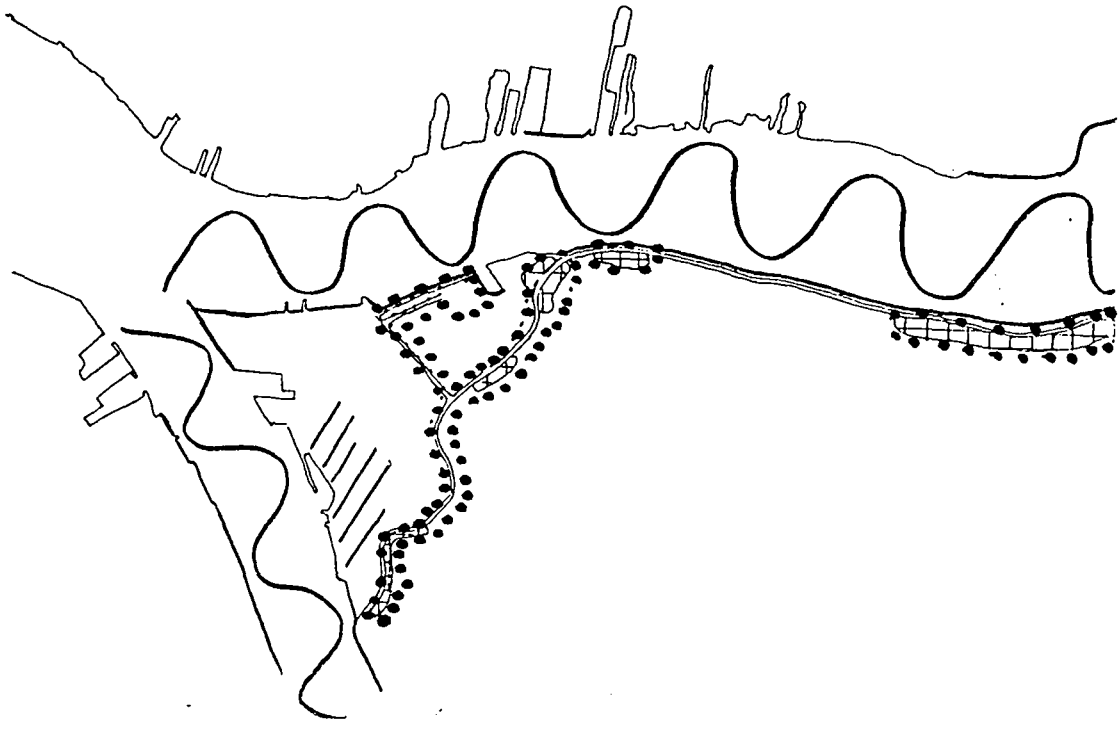

Figuur 10a. Functioneel-ruimtelijke ontwikkeling van Kinderdijk in hoofdlijnen, periode 1850-1945.

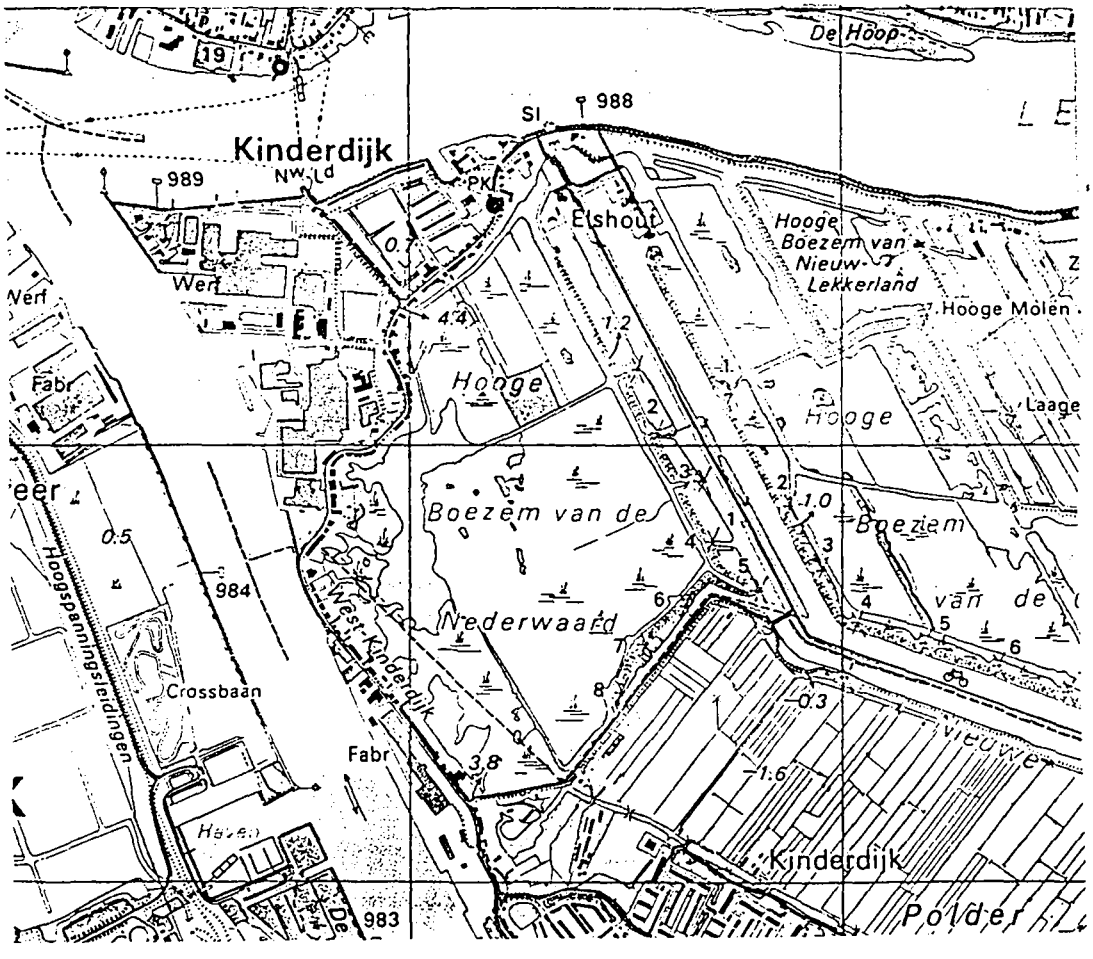

Figuur 10b. Kinderdijk anno 1989 (ter vergelijking).

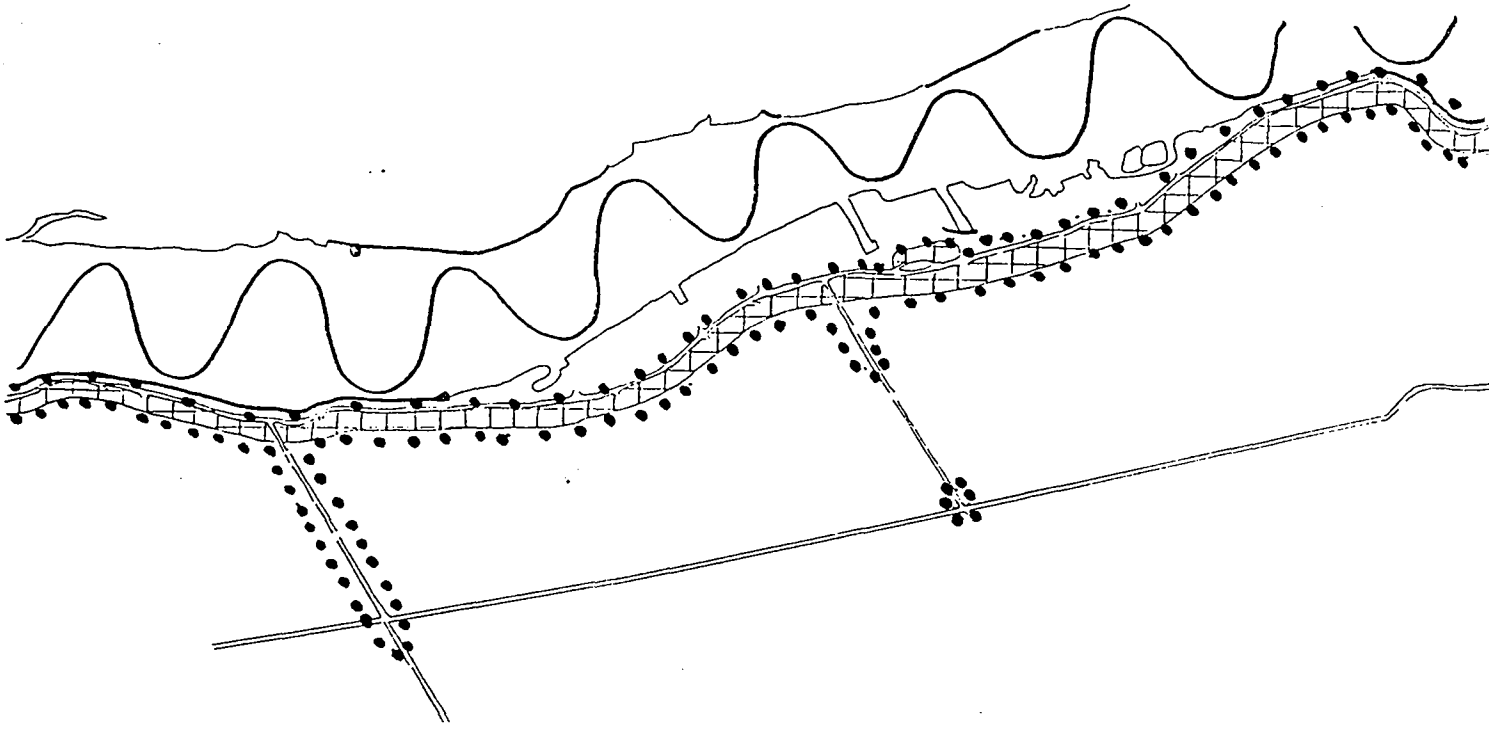

Figuur 11a. Functioneel-ruimtelijke ontwikkeling van Nieuw-Lekkerland in hoofdlijnen, periode 1850-1945.

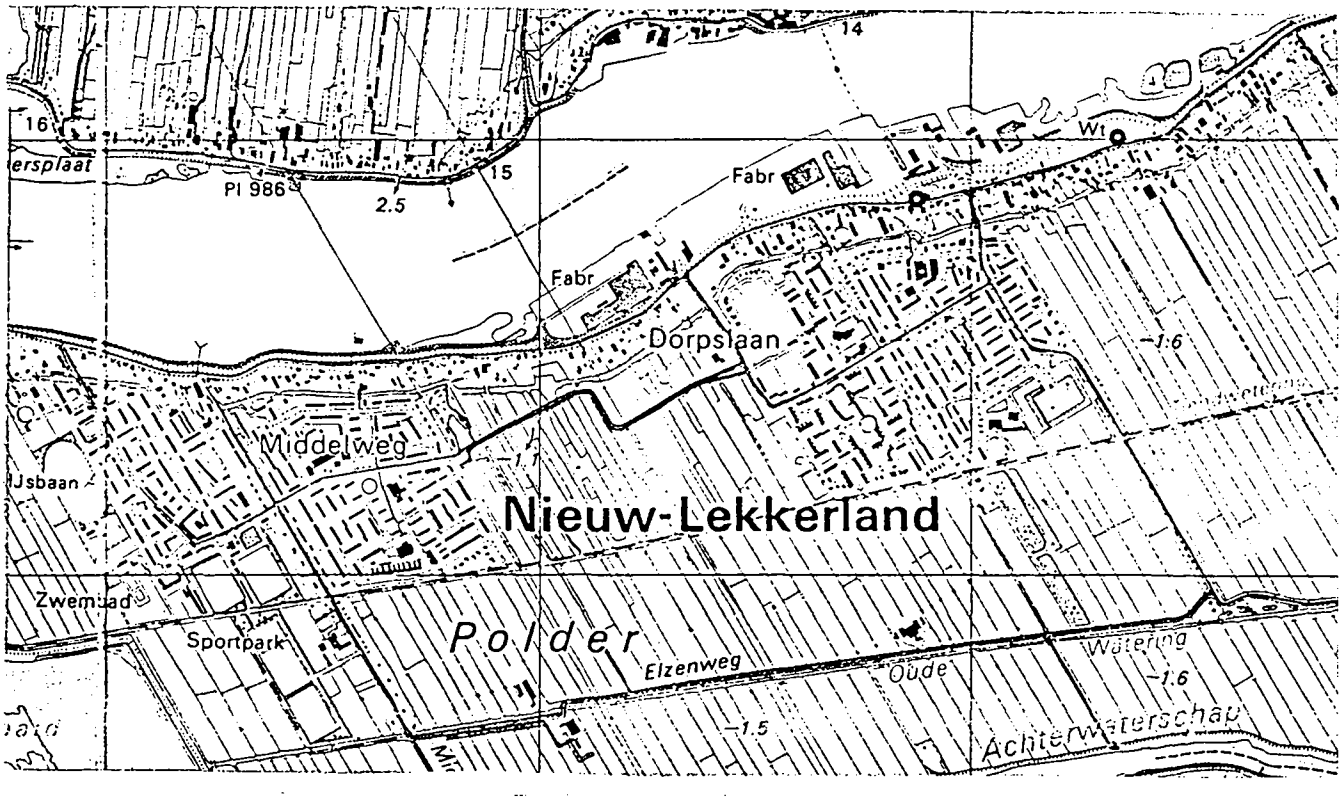

Figuur 11b. Nieuw-Lekkerland in 1989 (ter vergelijking).

LEGENDA BIJ DE KAART VAN DE FUNCTIONEEL-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING IN HOOFDLIJNEN

Bestaande kern ± 1850

Omvang kern ± 1945

Terrein gedomineerd door Nijverheid, Handel en Industrie: ±1850 ±1945

Richting van Algemeen-ruimtelijke ontwikkeling

Lineaire ontwikkeling

1900 Weg, eventueel met jaar van opening

1900-1930 Spoorweg met openings- en sluitingsjaar

1900-1930 Lokaalspoorweg of tramweg met openings- en sluitingsjaar

S Spoor-/tramwegstation

Spoor-/tramwegstation opgeheven

1900 Waterloop, eventueel met jaar van opening

Provincie Zuid-Holland kartografie DWM/DRG 90.102/14

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK VAN DE GEMEENTE NIEUW-LEKKERLAND

Inleiding

De gemeente Nieuw-Lekkerland wordt gevormd door de dijkdorpen Kinderdijk en Nieuw-Lekkerland, waarvan het laatste wordt verdeeld in de wijken Middelweg en Dorpslaan.

Kinderdijk is bekend door zijn uitgestrekte molencomplex in de polders Nederwaard en Overwaard. De dorpsbebouwing concentreerde zich echter langs de Molenstraat, terwijl zich vanaf het laatste kwart van de vorige eeuw tevens arbeiderswoningbouw ontwikkelde langs de buitendijks gelegen Veerdam en Lekkade en omgeving. Westelijk hiervan wordt het beeld beheerst door de industriële bebouwing van IHC Smit.

Nieuw-Lekkerland heeft een meer verspreid, agrarisch karakter, met concentraties van bebouwing rond de samenkomsten met de haaks gelegen Middelweg en Dorpslaan. Gezien de bebouwing dateren deze aansluitingswegen uit het begin van deze eeuw. Nabij de Veerweg heeft ook Nieuw-Lekkerland industriële bebouwing op de buitendijkse gronden. Deze is echter voornamelijk naoorlogs.

Dorpsbebouwing

Van typische dorpsbebouwing is eigenlijk vooral sprake in Kinderdijk. Kenmerkend zijn hier de lange rijen arbeidersdijkwoningen, waarvan een aantal reeds dateert uit het midden van de vorige eeuw. De lange rijen woningen langs de Veerdam en de Lekkade werden gebouwd in het vierde kwart van de vorige eeuw.

De bebouwing langs de Lekdijk kent meer losstaande dijkhuizen, alle gelegen aan de binnendijkse zijde van de dijk.

Van planmatige bebouwing is in de gemeente Nieuw-Lekkerland geen sprake.

Bijzondere bebouwing

Van de bijzondere bebouwing van Kinderdijk zijn te noemen: de voormalige lagere school uit 1875, Molenstraat 115/7, een houten koetshuisje uit het 4e kwart van de vorige eeuw, Molenstraat 4/4a en de nederlands hervormde kerk, Molenstraat 149, die in 1924 werd gebouwd naar ontwerp van de architect Jan Wils. Op het fabrieksterrein van IHC Smit is aan de Molen-straat een tweede houten koetshuisje te vinden, terwijl zich aan de Pontweg een fabrikantenvilla uit circa 1915/20 en het naar ontwerp van Gerrit Rietveld gebouwde woonhuis "De Zonnebloem" uit 1947 bevinden.

In Nieuw-Lekkerland staat aan de buitendijkse zijde van de Lekdijk een uit 1847 daterende nederlands hervormde kerk. Aan de Dorpslaan staat een gereformeerde kerk uit omstreeks 1925. De gemeentesecretarie is gevestigd in het voormalige bejaardentehuis aan de Lekdijk, uit 1885.

Park-/groenaanleg

Terwijl de buitendijkse gronden voornamelijk bestemd zijn voor industriële bebouwing, bevindt zich hier in Nieuw-Lekkerland, richting Streefkerk, ook een begraafplaats. Opvallend zijn de familiegraven, die voor een deel dateren uit het tweede kwart van de vorige eeuw.

Boerderijen

De boerderijen van de gemeente Nieuw-Lekkerland zijn alle binnendijks gelegen, gedeeltelijk op het lage land, deels tegen of aan de dijk. Het zijn meest dwarsdeelboerderijen, waarbij de schuurgedeelten zijn voorzien van een hooizolder. Voorkomende typen zijn de driebeukige boerderij op rechthoekige plattegrond en onder zadeldak en de T-huisboerderij, waarvan het voorhuis soms aan de dijk of halverwege de dijk is gelegen, terwijl de schuur zich dan onderaan de dijk bevindt.

Vermeldenswaardige rechthoekige boerderijen zijn Lekdijk 44, 81 en 236. T-huisboerderijen zijn bijvoorbeeld Lekdijk 20, 62 en 436. Verspreid langs de dijk zijn bovendien kenmerkend de aan de dijk gebouwde bovenschuren of dijkbergingen.

Monumenten van bedrijf en techniek

De polders van Kinderdijk bevatten twee voormalige stoomgemalen, te weten het gemaal De Overwaard uit 1868 en het gemaal aan de Boezemkade uit 1882. In Kinderdijk zelf zijn als monumenten van bedrijf en techniek te noemen verschillende loodsen op het terrein van IHC Smit, daterend uit het eind van de vorige eeuw, circa 1900 en circa 1935, en het kantoor van dit bedrijf, Molenstraat 24, uit 1904. In Nieuw-Lekkerland staat ten slotte aan de Lekdijk een watertoren met betonskelet, gebouwd in 1929.

C. STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

NIEUW-LEKKERLAND,
Stedebouwkundige typologie

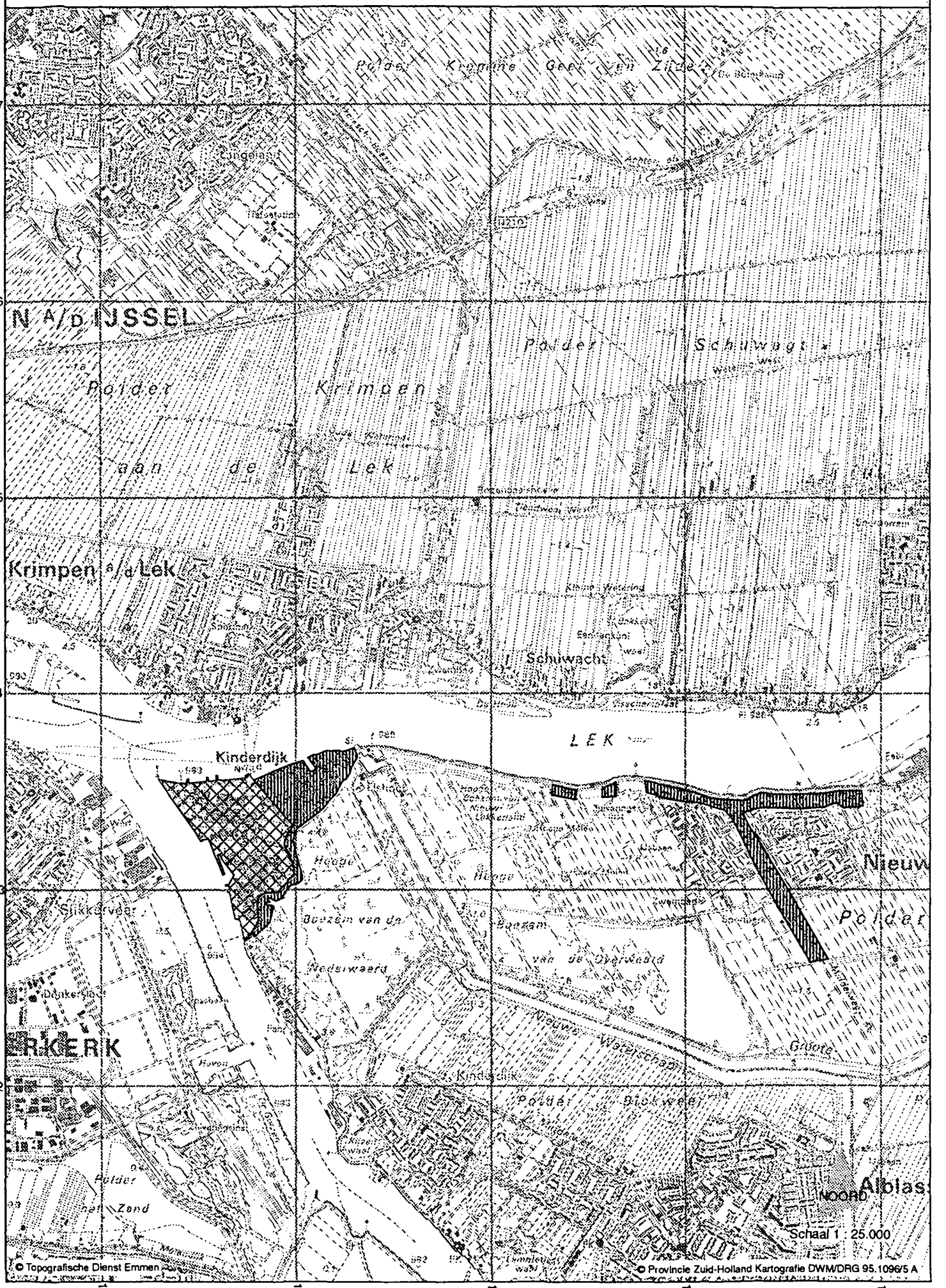

© Topografische Dienst Emmen

© Provincie Zuid-Holland Kartografie DWM/DRG 95.1096/5 A

Nieuw-Lekkerland

Stedebouwkundige typologie

1. Stedelijk ingericht gebied

1.1 Algemeen

- functie: gemengd of wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkeling
- vaak eenvoudig of op pré-stedelijke structuur geënt stratennet
- stenen straten, geen voortuinen
- voornamelijk aaneengesloten bebouwing
- bebouwing deels complexgewijs, complexgrootte variabel

1.2 Stedelijk villagebied

- functie: wonen
- ligging in stedelijke context
- planmatige ontwikkeling
- stratennet royaal van opzet met soms bijzondere patroon- of vormkenmerken
- stenen straten met veelal ondiepe voortuinen
- bebouwing aaneengesloten of vrijstaand op geringe onderlinge afstand
- twee of meer bouwlagen hoog

2. Niet-stedelijk ingericht gebied

2.1 Algemeen

- functie: gemengd of wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkeling
- vaak eenvoudig of op pré-stedelijke structuur geënt stratennet
- regelmatige voortuinen
- weinig aaneengesloten bebouwing
- bebouwing voornamelijk niet complexmatig

2.2 Tuinwijkachtige ontwikkeling

- functie: wonen
- planmatige ontwikkeling
- stratennet soms met bijzondere patroon- en vormkenmerken
- groene straten, voortuinen
- voornamelijk half open blokken, strokenbouw
- bebouwing complexmatig

2.3 Villagebied

- functie: wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkeling
- stratennet vaak met bijzondere vormkenmerken
- groene straten, tuinen rondom
- voornamelijk losse bebouwing
- bebouwing voornamelijk niet complexmatig

3. Gebied zonder woonfunctie

3.1 Industriegebied

- functie: industrie / bedrijvigheid / handel / verkeer
- inrichting en bebouwing vaak in samenhang met specifieke locatie en/of functies

3.2 Groen gebied

- functie: openluchtrecreatie (park, sportterrein, begraafplaats, enz.)
- voornamelijk onbebouwd terrein
- inrichting en bebouwing vaak in samenhang met specifieke locatie en/of functies

4. Ander gebied

- functie: **a.** recreatief, **b.** begraafplaats, **c.** duinontginningen, **d.** militair, **e.** religieus

Na 1945 gereconstrueerd gebied

Gebieden met bijzondere waarden

1 Kinderdijk

NIEUW-LEKKERLAND,
Gebieden met bijzondere waarden

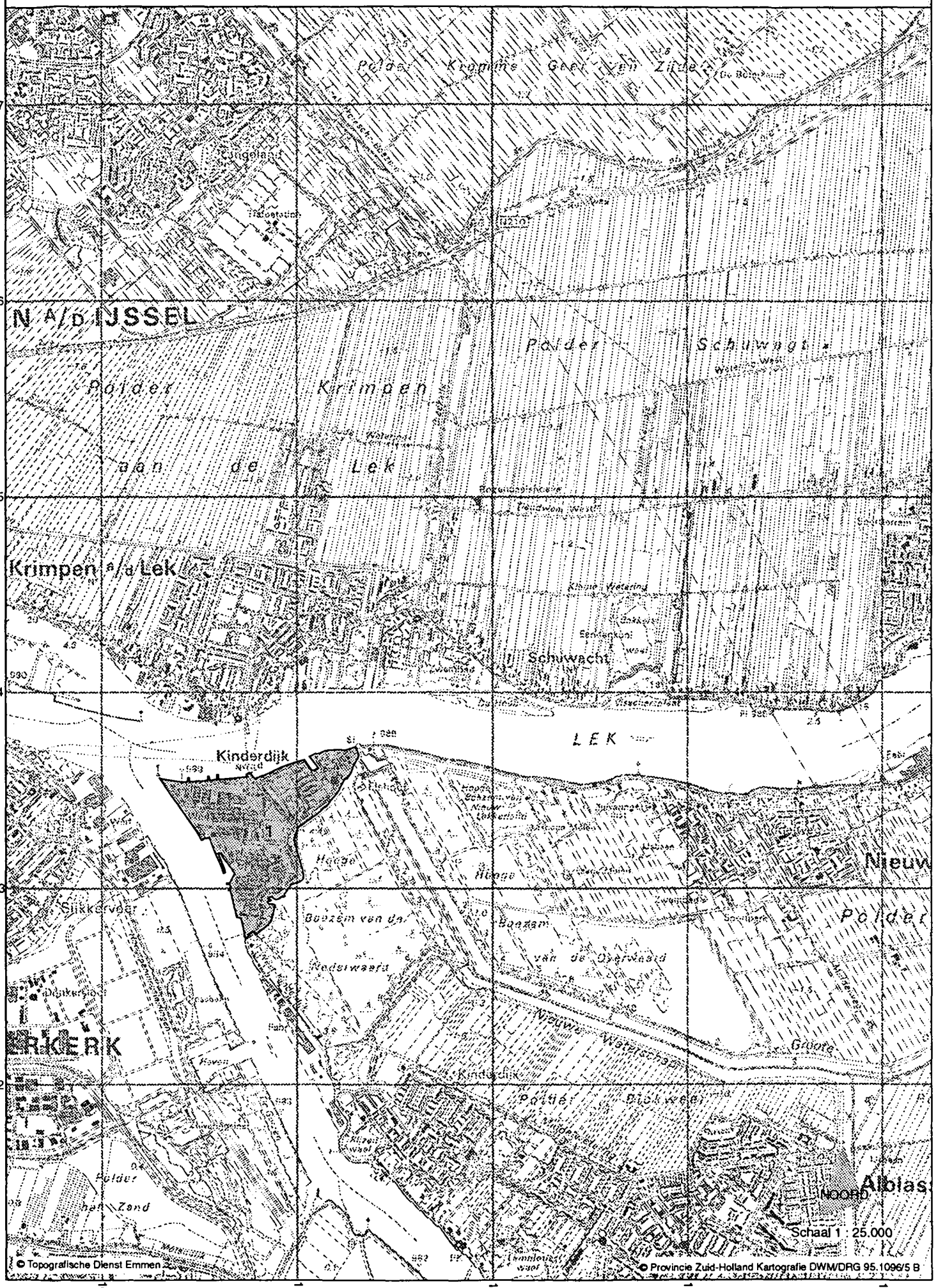

D. GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN

Criteria	Gebieden 1
I. Intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit, zoals:	
1. kwaliteit van het ruimtelijke concept;	
2. betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/voorzieningen;	+
3. betekenis vanwege architectonische/architectuurhistorisch kwaliteiten;	
4. betekenis vanwege specifieke vorm voor specifieke functionele ontwikkeling (bv. havengebied, city-ontwikkeling, sportpark).	+
II Bijzondere historische betekenis, zoals:	
1. structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijke uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke, sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling;	+
2. betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedebouwkundig denken;	
3. betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering).	
III Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving, zoals:	
1. betekenis als onderdeel van een groter geheel;	+
2. betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving;	+
3. betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel.	+
IV Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)	±
V Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten).	±

Beknopte toelichting

1. Fabrieksdorp Kinderdijk

Kinderdijk is een markant gelegen fabrieksdorp, geconcentreerd rond de scheepswerf van I.H.C. Smit B.V. Het ligt op het buitendijks terrein waar Lek en Noord samenkomen en zich als Nieuwe Maas voortzetten, waar reeds in de 18e eeuw een scheepswerf was gevestigd. De onderneming J. en K. Smit, die in 1847 werd gesticht in de gemeente Alblasserdam, werd circa 1905 naar zijn huidige lokatie verplaatst. Gedeeltelijk voor de vestiging, maar ook nadien, werden er langs de dijk (de Molenstraat) complexjes arbeiderswoningen en tal van voorzieningen gebouwd (o.a. een school en een kerk).
Het gebied bestaat grotendeels uit fabrieksterreinen en enkele havens. De gebouwen zijn gedeeltelijk al voor de oorlog gebouwd. Zo staan op het terrein nog een aantal loodsen uit het eerste decennium van de 20e eeuw en uit het midden van de jaren '30. Het kantoor van het bedrijf aan de Molenstraat dateert uit 1904. Verder staan aan de dijk een tweetal houten koetshuizen, waarvan er één tot het fabriekscomplex behoort. Reeds voor de vestiging van de werf ter plaatse werden aan de Molenstraat arbeiderswoningen gebouwd voor de werf van de gebroeders Smit, die toen nog in Alblasserdam lag. Zij bestaan uit rijtjes eenvoudige woningen, gedeeltelijk al uit het midden van de 19e eeuw, met de nokrichting evenwijdig aan de dijk, die ter plaatse zijn karakteristieke slingerende patroon behouden heeft. Door ophoging van de dijk zijn de ingangspartijen van de oudste woningen lager dan de straat komen te liggen. Ook na de vestiging van de werf in Kinderdijk (circa 1905) werd de dijkbebouwing met blokken arbeiderswoningen uitgebreid. Typerend voor de sobere dijkhuisjes was de eenlaags voorgevel en tweelaags achtergevel. In de eerste decennia van de 20e eeuw verrees op het buitendijks terrein een aantal arbeiderswoningbouwcomplexen. Het stratenpatroon sloot aan op reeds bestaande wegen: de Veerdam (met een aanlegplaats voor het veer naar Krimpen aan de Lek), een haaks op de dijk gelegen weg. De Lekkade was een nieuwe aanleg en lag vrijwel direct aan de gelijknamige rivier. De Veerdam en de Lekkade werden bebouwd met 82 arbeiderswoningen, in de jaren '30 uitgebreid. Nog voor de Tweede Wereldoorlog werden de eerste rijtjes woningen aan één van de vier parallelstraten (de Beatrixweg) aan de Schansweg gerealiseerd. De Ireneweg, Margrietweg en de Christineweg dateren van na 1945. Langs de dijk staat een Nederlands–Hervormde zaalkerk (1918–20, door Jan Wils) en de oude openbare school uit 1875 (tegenwoordig café–biljart). Het fabrieksdorp wordt gecompleteerd met de door zijn situering aan de Puntweg op het uiterste noordoostelijke uiteinde van het buitendijks terrein zeer fraai gelegen fabrikantenvilla's uit de periode rond de Eerste Wereldoorlog en het door Gerrit Rietveld ontworpen woonhuis de Zonnebloem (1947). Beide villa's liggen in een parkachtige omgeving.

Het fabrieksdorp is door zijn markante ligging en door de gave structuren (de dijk, het eenvoudig stratenpatroon) en de elementen (de verschillende gebouwen) een voor de regio zeldzaam gebied. Anderzijds is het gebied, gezien de functie als fabrieksdorp rond een scheepswerf, juist zeer karakteristiek voor het Merwede– en Noordgebied.